

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

Aralık / December 2018, 22 (2): 885—908

Arşiv Belgeleri Işığında Balıkesirli Şeyh Lütfullah Câmii ve Zâviyesi

In the Ligth of Archive Documents The Mosque and Zâwiya of Shaykh Luţfullah from Balıkesir

Mehmet Akkuş

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı
Professor, Ankara Univ, Faculty of Divinity, Department of Turkish-Islamic Literature
Ankara, Turkey
akkus@ankara.edu.tr
orcid.org/0000-0002-5374-2898

Abdülmecit İslamoğlu

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı
Associate Professor, Ankara Univ, Faculty of Divinity, Department of Turkish-Islamic Literature
Ankara, Turkey
aislam@divinity.ankara.edu.tr
orcid.org/0000-0002-3753-3690

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30 Temmuz / July 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 12 Eylül / September 2018

Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık / December 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Cilt / Volume: 22 **Sayı / Issue:** 2 **Sayfa / Pages:** 885—908

Atıf / Cite as: Akkuş, Mehmet —İslamoğlu, Abdülmecit. “Arşiv Belgeleri Işığında Balıkesirli Şeyh Lütfullah Câmii ve Zâviyesi [In the Ligth of Archive Documents The Mosque and Zâwiya of Shaykh Luţfullah from Balıkesir]”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 22/2 (December 2018): 885—908. <https://doi.org/10.18505/cuid.449314>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved. www.dergipark.gov.tr/cuid

In the Light of Archive Documents The Mosque and Zâwiya of Shaykh Luṭfullah from Balıkesir

Abstract: Hâjji Bayrâm Walî's religious guidance activities that he took over from Somuncu Baba (Ḥamid al-Dîn Aqsarâyî) were not limited with Ankara and nearby it. These activities continued by expanding with Bayrâmî tekke lodges and zâwiyas which were established by khalîfas trained by him. As a result of this expanding, Shaykh Luṭfullah, one of the khalîfas, led to establishment of waqf and works related to it such as mosque, madrasah and zâwiya in Balıkesir and nearby it. There has not been any detailed study about life of Shaykh Luṭfullah and his services. In this article, the waqf established by Shaykh is analyzed in terms of its trustees, sources of income, in charges, repairs and inspection of zâwiya. Documents analyzed for this article present that Shaykh Luṭfullah contributed to taking shape of religious and cultural structure of Balıkesir and nearby it in the 15th century. His services were not only on spritual bases under the roof of the mosque but he also had an effect on the economic, social and educational life of the region. Thus, Shaykh Luṭfullah and his zâwiya set an important example of the active and dynamic aspect of Anatolian wisdom (*irfân*) involved in life.

Summary: Hâjji Bayrâm Walî's religious guidance activities that he took over from Somuncu Baba (Ḥamid al-Dîn Aqsarâyî) were not limited with Ankara and nearby it. These activities continued by expanding with Bayrâmî tekke lodges and zâwiyas which were established by khalîfas trained by him. Hâjji Bayrâm Walî was one of the leading sufis who contributed to the formation of sufistic educational tradition. He played a role as an important attraction center in the middle of Anatolia and provided guidance for significant individuals such as Aq Shams al-Dîn (d. 863/1459), Yazıcızâde Muḥammad Bîcân (d. 855/1451) and Eşrefoghlu Rûmî (d. 874/1469-70 ?). One of such individuals, who completed his spiritual journey under the guidance of Hâjji Bayrâm Walî was Shaykh Luṭfullah from Balıkesir. He became khalîfa at the end of his duty with Hâjji Bayrâm Walî. Luṭfullah Efendi descended from Isfendiyarids ancestry. He had left his job, in which he held a high position, and attended to the sect and settled in Balıkesir city. There is limited information about him, but it is known that he went to Ankara in order to help to establish Turkish bath upon the request of some significant figures of the time and there he met his mentor Hâjji Bayrâm Walî. As a result of their conversations, the two became close to each other. Shaykh Luṭfullah invited Hâjji Bayrâm Walî to Balıkesir where their relation continued and increased. Luṭfullah Efendi established a beautiful house for his Shaykh Hâjji Bayrâm Walî who stayed in Balıkesir for a while. When he left for Ankara, the Shaykh charged Luṭfullah Efendi with the duty of spreading Bayrâmiyya teachings in Balıkesir and its neighborhood by entitling him as 'Khalîfa'. Besides the fact that the exact date of his death is not known, it is recorded that Luṭfullah Efendi died at the beginning of the period of Meḥmed II's (1451-1481) reign. His tomb is located in a *hazire* (an Ottoman word used for burial area reserved for special people especially in mosques or sufi lodges) in the Mosque called with his name after his death. It is known that Shaykh Luṭfullah had a son named Bahâ' al-Dîn (d. 895/1489-90) and a grandson named Shaykh Muḥyi al-dîn Meḥmed (d. 952/1545-46).

Shaykh Luṭfullah carried out significant services in the mosque and zâwiya, which he built with his own budget and he contributed to various important and permanent services that continued throughout centuries. However, as much as we could determine, there is no study about the waqf

or service fields of his buildings. In this article, the goal is to analyze some of the tangible surviving heritages of Shaykh Luṭfullah. The analysis is based on the documents in the related archives. In this context, mosque/waqf established by Shaykh Luṭfullah Efendi is analyzed under the subtitles of “administrator, resources of income/real properties, his servicemen, renovations-expenses of the mosque and inspection of the zāwiya”.

Based on the relevant archive documents, it is understood that after the death of Shaykh, in order to be able to continue the services of the mosque and zāwiya, the authority of ruling his waqf passed to his son, Mawlānā Bahā’ al-Dīn. It is known that Bahā’ al-Dīn was very careful about the distribution of his father’s waqf incomes among the ones in need. He also established a sūfi-hāne building in Balıkesir. After Bahā’ al-Dīn, his son Muḥyi al-dīn Meḥmed (the grandson of Shaykh Luṭfullah) took the charge of the waqf. After his period, this duty continued to be spread among his ancestry until the beginning of the last century. The waqf continued to the services through the income obtained from the real estates. Based on the analyzed documents, it is determined that income-expense calculations of the waqf was inspected from time to time, and the services of zāwiya was controlled occasionally in order to see if they continue to do so.

Shaykh Luṭfullah Mosque, one of the most important historical artifacts in Balıkesir, has served Muslims for almost five hundred years and it went through various kinds of repairs. It is deemed suitable to analyze reparations, expansions and renovations in two different groups: Before Balıkesir earthquake in 29 January 1898 and after the earthquake. It is important to know that almost fifty percent of houses and buildings in Balıkesir city center was completely destroyed, many people died or seriously injured in the earthquake. Shaykh Luṭfullah Mosque was completely demolished as well. It should be mentioned that the mosque had already been in bad condition before the earthquake. According to a document written one week before the earthquake, the mosque was very old and it could not meet the demands of the community any more as it was so small. After the devastating earthquake, ‘Abd al-Ḥamid II ordered its renovation. Upon this order, the mosque was rebuilt and expanded. The name of ‘Umar ‘Āli Bey, *Mutasarrıf* (governor of an Ottoman province) of Qarasī is mentioned in the documents about the renovation of various buildings including Shaykh Luṭfullah Mosque after the 1898 Balıkesir earthquake.

It is seen that various services in different positions were provided in Shaykh Luṭfullah Mosque where the mosque workers were the ones who mainly carried out these services. These duties were: “Imamate, oratory, muezzin-tutor, ministry and nāsih, children’s teacher, ferrās, tabbākh and supervision”. These duties show that besides religious services, Shaykh Luṭfullah waqf used to provide educational services as well. On the other hand, based on the analyzed documents, we can assume that the needy could eat in this center, which used to serve like a social aid and solidarity waqf. In this article, specific detailed information is presented about some workers served in the waqf. Information about the name, date and salary of these workers is also included.

When the waqf and services of Shaykh Luṭfullah are analyzed, it can be seen that he was a significant figure, carried out important missions just like his mentor Hājji Bayrām Walī. It should be noted that Luṭfullah Efendi used to conduct sufistic conservations in the mosque he established but did not make religious ceremonies in his zāwiya in Mihaliç (Karacabey); he preferred to transform it into a center in which the needy can be fed and provided for their needs. In this respect,

the Zâwiya of Shaykh Luṭfullah sets a significant example, which duly presents the active and dynamic aspect of Anatolian wisdom.

Keywords: Islamic History, Şūfism, Shaykh Luṭfullah, Bayrâmiyya, Balıkesir, Waqf, Zâwiya

Arşiv Belgeleri Işığında Balıkesirli Şeyh Lütfullah Câmii ve Zâviyesi

Öz: Hacı Bayrâm-ı Velî'nin, Somuncu Baba'dan devraldığı irşâd faaliyeti sadece Ankara ve civarıyla sınırlı kalmamış, yetiştirdiği halifelerinin Osmanlı coğrafyasının birçok beldesinde tesis ettikleri Bayrâmî tekke ve zâviyeleriyle genişleyerek devam etmiştir. Bu halifelerden biri olan Şeyh Lütfullah'ın Balıkesir ve civarında kurulmasına vesile olduğu vakıf ve buna bağlı olarak inşâ ettirdiği câmi, mekteb ve zâviye gibi eserler bu genişlemenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Şeyh Lütfullah'ın hayatı ve hizmetleri hakkında bugüne kadar yapılmış detaylı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu makalede, özellikle Başbakanlık ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde yapılan araştırmalar sonucu tespit edilen belgelere dayanarak Şeyh Lütfullah'ın kurmuş olduğu bu vakıf; "mütevellisi, gelir kaynakları, görevlileri, geçirdiği tamiratlar ve zâviyenin teftişi" alt başlıkları altında incelenmiştir. Belgeler; XV. yüzyılda Balıkesir ve çevresinin dinî ve kültürel yapısının şekillenmesine katkıda bulunan Şeyh Lütfullah'ın hizmetlerinin sadece câmi çatısı altında, mânevî bir alanla sınırlı kalmadığını; bölgenin iktisadi, sosyal ve eğitim hayatında da etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu itibarla Şeyh Lütfullah ve Zâviyesi, Anadolu irfanının hayatın içinde yer alan, aktif ve dinamik veçhesini temsil eden önemli bir örneklik oluşturmuştur.

Özet: Hacı Bayrâm-ı Velî'nin, Somuncu Baba'dan devraldığı irşâd faaliyeti sadece Ankara ve civarıyla sınırlı kalmamış, yetiştirdiği halifelerinin Osmanlı coğrafyasının birçok beldesinde tesis ettikleri Bayrâmî tekke ve zâviyeleriyle genişleyerek devam etmiştir. Anadolu'nun ortasında âdetâ bir çekim merkezi hâline gelen Hacı Bayrâm-ı Velî; Akşemseddîn (ö. 863/1459), Yazıcıoğlu Muhammed Bîcân (ö. 855/1451) ve Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469-70 ?) gibi şahsiyetleri yetiştirmesi ile irfânî geleneğimizin teşekkülünde önemli sūfîlerin başında gelir. Mânevî yolculuğunu Hacı Bayrâm-ı Velî'nin yanında tamamlayarak, halifelik görevi alan zâtlardan biri de Balıkesirli Şeyh Lütfullah'tır. Lütfullah Efendi, İsfendiyaroğulları soyundan gelmektedir. Üst düzey bir görevde iken bu vazifesini terk ederek tarîkâta intisâb etmiş ve Balıkesir'e yerleşmiştir. Hakkında çok az bilgi bulunan Lütfullah Efendi, ileri gelen bazı zevâtın isteği üzerine Ankara'ya hamam inşâ ettirmek üzere gitmiş; XV. yüzyılın önemli mutasavvıfı Hacı Bayrâm-ı Velî ile burada tanışmıştır. Gerçekleştirdikleri sohbetler neticesinde aralarında büyük bir muhabbet doğan bu iki kişinin birlik-telikleri, Şeyh Lütfullah'ın Hacı Bayrâm-ı Velî'yi Balıkesir'e davet etmesiyle bir süre daha burada devam etmiştir. Lütfullah Efendi şeyhi için Balıkesir'de güzel bir ev yaptırmış, Hacı Bayrâm bir süre Balıkesir'de ikamet etmiştir. Hacı Bayrâm Ankara'ya dönerken Şeyh Lütfullah'ı Balıkesir ve dolaylarında Tarîkat-ı Bayrâmiyye'yi yaymak üzere hilâfetle görevlendirmiştir. Vefat tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, II. Mehmed'in (hs.1451-1481) saltanatının başlarında öldüğü kaydedilen Şeyh Lütfullah'ın kabri, Balıkesir'de kendi adıyla anılan câminin haziresinde bulunmaktadır. Şeyh Lütfullah'ın Bahâeddin (ö. 895/1489-90) isminde bir oğlu ve Şeyh Muhyiddin Mehmed (ö. 952/1545-46) adında bir torunu olduğu bilinmektedir.

Şeyh Lütfullah, kendi kazancıyla inşâ ettirdiği câmi ve zâviyesi ile, yaşadığı dönemden başlayarak yüzyıllar boyunca devam eden önemli ve kalıcı hizmetlere imza atmıştır. Bununla birlikte Şeyh

Lütfullah'ın kurduğu vakıf ve hizmet alanları ile ilgili olarak tespit edebildiğimiz kadarıyla herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu makalede; Anadolu'nun mânevî yapısının şekillenmesinde büyük katkıları olan Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halifelerinden Şeyh Lütfullah'ın, bir kısmı günümüze ulaşan somut mirasının arşiv belgeleri ışığında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede Şeyh Lütfullah Efendi'nin bânîsi olduğu câmi/vakıf; “mütevellîsi, gelir kaynakları/sahip olduğu gayr-ı menkûller, görevlileri, geçirdiği tamiratlar-câmiye yapılan harcamalar ve zâviyenin teftişi” alt başlıkları altında ele alınmıştır.

Arşiv belgelerinden, câmi ve zâviyenin hizmetlerinin devam edebilmesi için Şeyh Lütfullah'ın kurmuş olduğu vakıf üzerindeki tasarruf yetkisinin, vefatından sonra oğlu Mevlânâ Bahâeddîn'e geçtiği anlaşılmaktadır. Bahâeddîn b. Şeyh Lütfullah'ın vakıf gelirlerinin ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasına ihtimâm gösterdiği; ayrıca Balıkesir'de bir sûfi-hâne binâ eylediği bilinmektedir. Bahâeddîn'den sonra vakıfta tasarruf yetkisi; oğlu (Şeyh Lütfullah'ın torunu) Muhyiddin Mehmed Efendi'ye geçmiştir. Sonrasında ise bu vazife, aynı soydan gelen zevât tarafından, geçen yüzyılın başlarına kadar devam ettirilmiştir. Vakıf, sahip olduğu gayr-ı menkûllerden elde ettiği gelirlerle hizmetlerini sürdürmüştür. Şeyh Lütfullah Vakfı'nın gelir-gider hesaplarının dönem dönem denetlendiği ve zâviyenin hizmet etmeye devam edip etmediğinin kontrol edildiği de belgeler ışığında tespit ettiğimiz hususlardandır.

Balıkesir'in önemli tarihî eserlerinden biri olan Şeyh Lütfullah Câmii, yaklaşık beş yüzyıl boyunca Müslümanlara hizmet etmiş; bu süre zarfında büyük-küçük pek çok tamirat geçirmiştir. Bu câmide gerçekleşen tamirat, genişletme ve yenileme işlemlerini 6 Ramazan 1315/29 Ocak 1898'de gerçekleşen Balıkesir depreminden önce ve sonra olmak üzere iki dönemde değerlendirmek uygun olacaktır. Zîrâ Balıkesir merkezindeki ev ve diğer binaların yüzde ellisinin bütünüyle yıkıldığı, can ve mal kayıplarının yaşandığı bu depremde Şeyh Lütfullah Câmii de tamamen yıkılmıştır. Aslında câminin deprem öncesinde de iyi durumda olduğu söylenemez. Nitekim söz konusu depremden bir hafta önce yazılan bir belgeden anlaşıldığı üzere, câminin hem çok eskiği hem de artan cemaate cevap veremediği için genişletilerek yeniden yapılması düşünülmüşse de deprem sonrasında câmi tamamen yıkılmış ve II. Abdülhamid'in emriyle genişletilerek yeniden yapılmıştır. Karesi Mutasarrıfı Ömer Âlî Bey, Şeyh Lütfullah Câmii de dâhil olmak üzere, 1898 Balıkesir depremi sonrası yaptığı imar ve inşâ faaliyetleri ile önemli bir isim olarak belgelerde yerini almıştır.

Şeyh Lütfullah Vakfı bünyesinde, büyük bölümü câmi görevlisi olmak üzere farklı konumlarda çeşitli vazifelerin icrâ edildiği görülmektedir. Bu anlamda; “imâmet, hitâbet, müezzin-kayyum, vâiz ve nâsih, muallim-i sıbyân, ferrâş, tabbâh ile nezâret” görevleri vakıf bünyesindeki görev alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Şeyh Lütfullah Vakfı'nın; din hizmetlerinin yanında eğitim alanında da hizmet verdiğini; ayrıca ihtiyaç sahiplerinin yemek yiyebildiği, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın gerçekleştiği bir merkez olma özelliği taşıdığını da göstermektedir. Makalemizde Şeyh Lütfullah Vakfı çatısı altında hizmet ifa eden bazı görevliler hakkında isim, tarih ve aldığı ücreti belirtmek sûretiyle detaylı bilgiler sunulmuştur.

Şeyh Lütfullah'ın kurmuş olduğu vakfa ve yürütmüş olduğu hizmetlere bakıldığında, onun da tıpkı mürşidi Hacı Bayrâm-ı Velî gibi misyon sahibi büyük bir zât olduğu görülmektedir. İnşâ ettirdiği câmide gönül ehli ile ârifâne söyleşen ve halleşen Lütfullah Efendi, Mihaliç'teki (Karaca-

bey) zâviyesinde tarikat merasimlerini icrâ etmemiş; zâviyeyi muhtaç durumda olanların ihtiyaçlarını karşıladıkları, karınlarını doyurdıkları bir müessese hâline getirmiştir. Bu anlamda Şeyh Lütfullah Efendi Zâviyesi, Anadolu irfânının hayatın içinde yer alan, aktif ve dinamik veçhesini lâyıkıyla temsil eden önemli bir örneklik oluşturmuştur

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Tasavvuf, Şeyh Lütfullah, Bayrâmîlik, Balıkesir, Vakıf, Zâviye

GİRİŞ

Dinî-tasavvufî Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Bayrâmîyye tarikatının pîri Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1430), mürşidi Somuncu Baba'nın (ö. 815/1412) yanında mânevî eğitimini tamamladıktan sonra doğum yeri olan Ankara'ya dönmüş ve vefat edinceye kadar irşâd faaliyetlerine burada devam etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî, sahip olduğu ilmî kariyerinin yanı sıra tasavvufî kimliği ile de öne çıkmış bir şahsiyettir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden mânevî yolda ilerlemek üzere gelenlerin, tasavvufî eğitim süreçleriyle yakından ilgilenmiştir. Anadolu'nun ortasında âdetâ bir çekim merkezi hâline gelen Hacı Bayrâm-ı Velî; Akşemseddîn (ö. 863/1459), Yazıcıoğlu Muhammed Bîcân (ö. 855/1451), Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân (ö. 870/1466'dan sonra), Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469-70 ?), Dede Ömer Sikkînî (ö. 880/1475) ve Yusuf Hakîkî (ö. 893/1488) gibi şahsiyetleri yetiştirmesi ile irfânî geleneğimizin teşekkülünde önemli sûfîlerin başında gelir.¹ Mânevî yolculuğunu Hacı Bayrâm-ı Velî'nin yanında tamamlayarak, halifelik görevi alan zâtlardan biri de Balıkesirli Şeyh Lütfullah'tır.

Arşiv belgelerinde kendisinden “Şeyh Lütfullah,² Şeyh Lütfullah Efendi,³ Mevlânâ Şeyh Lütfullah,⁴ Mefharu'l-Ulemâi's-Sâlihîn Mevlânâ Şeyh Lütfullah Efendi,⁵ Şeyh Lütfullah-ı Velî kudise sırruhu'l-âli,⁶ Şeyh Lütfullah kuddise sırruhu Hazretleri,⁷ Şeyh Lütfullah Efendi Hazretleri”⁸ şeklinde bahsedilen Lütfullah Efendi, İsfendiyaroğulları soyundan gelmektedir. Şeyh Lütfullah, üst düzey bir görevde iken bu vazifesini terk ederek tarîkata intisâb etmiş ve Balıkesir'e yerleşmiştir. Hakkında çok az bilgi bulunan Lütfullah Efendi, ileri gelen bazı zevâtın isteği üzerine Ankara'ya hamam inşâ ettirmek üzere gitmiş; XV. yüzyılın önemli mutasavvıfı Hacı Bayrâm-ı Velî ile burada tanışmıştır. Gerçekleştirdikleri sohbetler neticesinde aralarında büyük bir muhabbet doğan bu iki kişinin birliktelikleri, Şeyh Lütfullah'ın Hacı Bayrâm-ı Velî'yi Balıkesir'e davet etmesiyle bir süre daha burada devam etmiştir. Lütfullah Efendi şeyhi için Balıkesir'de güzel bir ev

¹ Hacı Bayrâm-ı Velî'nin hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Bursalı Mehmed Tâhir, *Hacı Bayrâm-ı Velî* (Dersâdet: Orhaniye Matbaası, 1341); Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayrâm-ı Velî* (İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1343); Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991); Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983); Nihat Azamat, “Hacı Bayrâm-ı Velî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1996) 14: 442-447.

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Mektubi Kalemi Cihat Kalemi (Ev. Mkt. Cht.)*, 418/349.

³ BOA, *Evkaf Evkaf Muhasebesi (Ev. Emh.)*, 100/97.

⁴ BOA, *Evkaf Muhasebe Kalemi (Ev. Mh.)*, 1242/605.

⁵ BOA, *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt.)*, 2410/13.

⁶ BOA, *Ev. Mkt.*, 3138/4.

⁷ BOA, *Ev. Mkt.*, 2346/67.

⁸ BOA, *Ev. Mh.*, 1278/381.

yaptırmış, Hacı Bayrâm bir süre Balıkesir’de ikamet etmiştir. Hacı Bayrâm Ankara’ya dönerken Şeyh Lütfullah’ı Balıkesir ve dolaylarında Tarikat-ı Bayrâmiyye’yi yaymak üzere hilâfetle görevlendirmiştir. Vefat tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, II. Mehmed’in (hs.1451-1481) saltanatının başlarında öldüğü kaydedilen Şeyh Lütfullah’ın kabri,⁹ Balıkesir’de kendi adıyla anılan câminin haziresinde bulunmaktadır.¹⁰

Şeyh Lütfullah’ın Bahâeddin (ö. 895/1489-90) isminde bir oğlu ve Şeyh Muhyiddin Mehmed (ö. 952/1545-46) adında bir torunu¹¹ olduğu bilinmektedir. Bahâeddin, babası gibi meşâyih-i Bayrâmiyye’den olup Balıkesir’de doğmuştur. Eğitimi tamamlandıktan sonra icâzet alarak Balıkesir’de müderrislik yapmış, Bursa’da Yıldırım Bâyezid, daha sonra Sahn-ı Seman medreselerinde görev yapmıştır. Tekrar Yıldırım Bâyezid’deki görevine dönen Bahâeddin, bu vazifeyi terk ederek babasının dergâhında Bayrâmîlik tarikatını yaymak üzere Balıkesir’e dönmüştür. II. Bayezid’in (1481-1512) Edirne’de yaptırdığı medresede görevli iken 895/1489-90 yılında ölen Bahâeddin Efendi’nin, vefatına kadar başından Bayrâmî tâcını çıkarmadığı ifade edilir. Evlâdına Bahâeddîn-zâdeler denilmektedir.¹²

Şeyh Lütfullah’ın torunu Muhyiddin Mehmed ise başta babası olmak üzere Muslihuddin Kastalânî (ö. 901/1496) ve Hatip-zâde’nin (ö. 940/1534) yanında öğrenim görmüş; II. Bâyezid’in hocası Mevlânâ Muarrif-zâde’den (ö. ?) icâzet almıştır. Çeşitli konularda eserler kaleme alan Muhyiddin Mehmed tasavvufa meyletmiş, Şeyh Mehmed İsklibî’den hilâfet almıştır. Şeyhinin izni ile Balıkesir’e dönerek babasından tevarüs eden dergâhta irşâda başlamıştır. 944/1537-38’de Şeyh

⁹ Şeyh Lütfullah’ın 01.03.1971 tarihinde yenilenen kabir taşında günümüz harfleri ile şu manzume yazılıdır:

*Kimine mülk verir kimine velilik verir Hz. Allah
Burada yatan veli İsfendiyaroğlu neslinden Şeyh Lutfullah
Karesi’de doğup ilmi irfanı orada yapmıştı tamam
Büyüklerin dileğiyle Ankara’ya gidip yaptı bir hamam
Faziletli, duygulu, işbilir, cömert bir zattı; açıktı eli
Kendisini Ankara’da tanımıştı Hacı Bayrâm-ı Veli
Hacı Bayrâm’la beraber geldiler Karesi’ye
Hacı Bayrâm kendisini kemâle erdirdin diye
Hacı Bayrâm’ın Balıkesir’de vekili oldu
Bu mâna gülü burada açtı, burada soldu
Halifelik devri rastlar 1404 ile 1421 yılına
Allah ne isterse onu ikram eder kuluna*

¹⁰ Mecdî Mehmed, *Hadâ’îku’ş-şâkâ’ik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 213-214; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i ‘Osmâni - Tezkire-i Meşâhîr-i ‘Osmâniyye* (Dersâadet: Matba’a-i ‘Âmire, 1308), 4: 88; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, haz. Mehmet Sarı - Ahmet Karaman (Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, 1999), 67.

¹¹ Uzunçarşılı sehven, Muhyiddin Mehmed’i Şeyh Lütfullah’ın oğlu olarak göstermektedir. Bk. Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, 67.

¹² Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i ‘Osmâni*, 2: 27; Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, 53.

Abdurrahîm Müeyyidî'nin vefatı üzerine münhal olan şeyhinin tekkesi meşihatına tayin edilmiştir. Burada beş sene kadar görev yaptıktan sonra Hacc'a gitmiş, dönüşünde İbrahim Kayserî'yi ziyaret amacıyla Kayseri'ye gelmiş, 952/1545-46'da burada vefat etmiştir.¹³

Şeyh Lütfullah, kendi kazancıyla inşâ ettirdiği câmî ve zâviyesi ile, yaşadığı dönemden başlayarak yüzyıllar boyunca devam eden önemli ve kalıcı hizmetlere imza atmıştır. Vefatından üç yüz yıl sonra ifade edilen ve Şeyh Lütfullah'ın önemi ve bölgedeki tesirini ortaya koyan, "Hacı Bayrâm-ı Velî kudde sırıruhu'l-celî Hazretlerinin e'azım-ı hulefâ-yı kudsiyet-ittisâmından bulunduğu cihetle züvvârdan gayr-ı hâlî olduğu muhakkak idüğünden ..." ¹⁴ şeklindeki sözler, onun konumunu ispatlar niteliktedir. Bununla birlikte tespit edebildiğimiz kadarıyla Şeyh Lütfullah'ın kurduğu vakıf ve hizmet alanları ile ilgili olarak herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Bu makalede; Anadolu'nun mânevî yapısının şekillenmesinde büyük katkıları olan Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halîfelerinden Şeyh Lütfullah'ın, bir kısmı günümüze ulaşan somut mirasının arşiv belgeleri ışığında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede Şeyh Lütfullah Efendi'nin bânîsi olduğu Câmî/Vakıf; "mütevellîsi, gelir kaynakları/sahip olduğu gayr-ı menkûller, görevlileri, geçirdiği tamiratlar-câmîye yapılan harcamalar ve zâviyenin teftişi" alt başlıkları altında ele alınacaktır:

1. VAKIF MÜTEVELLİSİ

Bânîsi tarafından düzenlenen ve vakfın işleyişi hakkında bilgi veren resmî bir belgeye ulaşılammış olmakla beraber, belgelerde "Şeyh Lütfullah Vakfı¹⁵, Şeyh Lütfullah Efendi Vakfı¹⁶, Şeyh Lütfullah Câmî-i Şerîfi Vakfı¹⁷, Şeyh Lütfullah Câmî-i Şerîf ve Mektebi Vakfı¹⁸, Şeyh Lütfullah Efendi Câmî ve Mektebi Vakfı¹⁹, Şeyh Lütfullah Zâviyesi,²⁰ Şeyh Lütfullah Zâviyesi Vakfı²¹, Şeyh Lütfullah Efendi Vakf-ı Şerîfi²², Şeyh Lütfullah Efendi Hankâhı Vakfı²³" isimleri ile zikredilen vakfın Şeyh Lütfullah tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır: "Şeyh Lütfullah Câmî-i Şerîfi harîminde medfûn ve mağfûr Şeyh Lütfullah nâm sâhibü'l-hayrın atyeb mâl ve enfes menâlınden inşâ ve ihyâ eylediği mezkûr Şeyh Lütfullah nâmıyla müsemmâ câmî-i şerîfi vakf-ı sahîh-i şer'î-i müebbed ve habs-i sarîh-i mer'î-i muhalled ile vakf eylediği ..." ²⁴

¹³ Mecdî Mehmed, *Hadâ'îku's-şakâ'ik*, 427-429; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i 'Osmânî*, 4: 344; Bursalı Mehmed Tâhir, *'Osmânî Mü'ellifleri* (İstanbul: Matba'a-i 'Âmire, 1333), 1: 41-42; Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, 67-68. Mehmed Süreyyâ ve Bursalı Mehmed Tâhir, Muhyiddin Mehmed'in vefat tarihini 951/1544-45 olarak vermektedir. Bk. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i 'Osmânî*, 4: 344; Bursalı Mehmed Tâhir, *'Osmânî Mü'ellifleri*, 1: 41.

¹⁴ BOA, *Ev. Mkt.*, 3138/4.

¹⁵ BOA, *Ev. Mkt. Cht.*, 728/254.

¹⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM), 901/57.

¹⁷ BOA, *Evkaf Evamir-i Maliye (Ev. Evm.)*, 86/138.

¹⁸ BOA, *Ev. Mkt. Cht.*, 418/349.

¹⁹ BOA, *Ev. Mkt. Cht.*, 149/289.

²⁰ BOA, *Ev. Mkt. Cht.*, 721/256.

²¹ BOA, *Ev. Mkt. Cht.*, 613/284.

²² BOA, *Ev. Mh.*, 2123/28.

²³ BOA, *Ev. Mkt.*, 2410/13.

²⁴ VGM, 605/35.

Şeyh Lütfullah'tan sonra vakıf üzerinde tasarruf hakkı ve salâhiyetine sahip olmak üzere vazifeli kişi, vakıf bânîsinin oğlu Mevlânâ Bahâeddin'dir. Bahâeddin b. Şeyh Lütfullah'ın, vakıf gelirlerinin ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasına ihtimâm gösterdiği; ayrıca Balıkesir'de bir sūfî-hâne binâ eylediği bilinmektedir. Bahâeddin'den sonra vakıfta tasarruf yetkisi; oğlu (Şeyh Lütfullah'ın torunu) Muhyiddin Mehmed Efendi'ye, daha sonra ise Bahâeddin-zâde Mevlânâ Muhammed Çelebi-zâde ve Bahâeddin-zâde Mevlânâ Abdullah Efendi'ye geçmiştir.²⁵

25 Safer 1235/13 Aralık 1819 tarihinde Şeyh Lütfullah Zâviyesi Vakfı'nın zâviyedârlık görevini üstlenen isim olarak karşımıza Şeyh Lütfullah'ın soyundan gelen (evlâd-ı vâkıftan) Ümmügülüm Fahriye Hanım çıkmaktadır.²⁶ “Vakf-ı mezbûrun tevliyeti hanımı mûmâ ileyhâ uhdesinde mukayyed olduğu ...” şeklinde göndermede bulunulan Ümmügülüm Fahriye Hanım, “mütevelliye-i evkâf” olarak nitelendirilmiştir. Bu hanımefendinin yerine “vekîl” sıfatıyla resmî yazışmalarda bulunan kişi ise eşi Mehmed Emîn isminde bir zâttır.²⁷

Ümmügülüm Fahriye Hanım'dan sonra vakıf mütevellîsi olarak kimin görevlendirildiği bilgisini, Şûrâ-yı Devlet Mâlîye ve Nâfi'a ve Ma'ârif Dâiresi'nin 6 Rebûlâhîr 1329/6 Nisan 1911 tarihli mazbatası sûretinden öğreniyoruz.²⁸ Burada; Şeyh Lütfullah Zâviyesi Vakfı'nın zâviyedârlık görevini yürütmekte olan Şeyh Lütfullah'ın soyundan gelen (evlâd-ı vâkıftan) Şerife Ümmügülüm Fahriye Hanım'ın vefatı üzerine, bu görevin Seyyide Habîbe Hanım'a geçtiği, onun vefatı sonrası ise tevliyetin oğlu ve bu işe ehliyeti ve liyâkati bulunduğu tespit edilen Mustafa Efendi'ye geçtiği ifade edilmektedir.²⁹ Bu belgede önem arz eden bir başka bilgi ise “... zikr olunan Şeyh Lütfullah Zâviyesi icrâ-yı âyîn-i tarîkat edilir zâviye olmayıp yalnız it'âm-ı ta'âma mahsûs bulunduğu ...” şeklindeki açıklayıcı ibâredir. Buradan anlaşıldığına göre Mihaliç'te (Karacabey) yer alan Şeyh Lütfullah Zâviyesi³⁰, içerisinde dinî âyîn icrâ edilen bir mekân olmayıp, sadece ihtiyaç sahipleri için yemek tedârikinde bulunan bir kurumdur.

2. GELİR KAYNAKLARI-SAHİP OLDUĞU GAYR-I MENKÛLLER

Şeyh Lütfullah Vakfı'nın sahip olunan gayr-ı menkûllerin, şâhidlerin şer'î mahkeme huzurundaki şâhidlikleri neticesinde tespit edildiği anlaşılmaktadır. Böylece vakfın sahip olduğu

²⁵ BOA, *Ev. Mh.*, 1242/605.

²⁶ BOA, *Ev. Mkt. Cht.*, 613/284.

²⁷ BOA, *Ev. Emh.*, 100/97.

²⁸ VGM, *Tafsîl*, 311/78/1862.

²⁹ Şerife Ümmügülüm Fahriye Hanım'ın vefatı üzerine yerine Seyyide Habîbe Hanım'ın geçtiği, onun vefatı üzerine ise zâviyedârlık görevinin oğlu Seyyid Mustafa'ya verildiğine dair ayrıca bk. BOA, *Ev. Mkt. Cht.*, 721/256; BOA, *Şura-yı Devlet Evrakı (Şd.)*, 196/11.

³⁰ Şeyh Lütfullah Vakfı'nın merkezde bulunan zâviyeden başka, Mihaliç (Karacabey) ve Halalca Köyü'nde de zâviyeleri bulunmaktadır. Bk. VGM, *Tafsîl*, 311/78/1862; BOA, *Ev. Mkt.*, 2410/13. Mihaliç'in Bursa-Bandırma ve Çanakale yolu üzerinde bulunması, Halalca'nın ise Balıkesir'den Kepsut-Dursunbey istikâmine giderken yol üzerinde yer alması, her iki yerin zâviye olarak seçilmesinde etkili olsa gerektir. Günümüze bu zâviyelerden geriye herhangi bir eser kalmamıştır.

gayr-ı menkûller, icâre-i vâhideli³¹ olarak kiraya verilmekte, buralardan elde edilen gelir ile ihtiyaç duyulan levâzımât karşılanmaktadır.³²

Osmanlı'da üretim kaynaklarının en ehemmiyetlisi olan araziler, aynı zamanda vakıf müesseselerine düzenli gelir sağlayan unsurların ilk kategorisini teşkil etmektedir.³³ Şeyh Lütfullah Vakfı bu açıdan ele alındığında, gelir elde ettiği arazilerin başında bahçeler gelmektedir. Bunlardan tespit edebildiklerimiz şu şekildedir:

- Balıkesir'de Herdemoğlu Bahçesi adıyla bilinen, doğusunda Sakallıoğlu Bahçesi ile Memişoğlu Hacı Halil Efendi Bahçesi; batısında ise Tireli-zâde Ahmed Efendi ve Herdemoğlu hânelelerinin yer aldığı, kuzey ve güneyinde yol bulunan, 13 dönüm bahçe,

- Sakallıoğlu Bahçesi olarak bilinen, doğusunda Memişoğlu Hacı Halil Efendi Bahçesi, batısında ve güneyinde Herdemoğlu Bahçesi bulunan, kuzeyinden yol geçen, 13 dönüm bahçe,

- Çizmeci Bahçesi adıyla tanınan, doğusunda Birbenli Fâyiz Bahçesi, güneyinde yol, batısında Câmii-i Şerîf'in (Lütfullah Câmii) kabristanı, kuzeyinde ise kısmen yol ve kısmen Selim Efendi Bahçesi'nin yer aldığı, toplamda 33 dönüm bahçe,³⁴

- (icâre-i vâhide sûretiyle kiraya verilen) akarsuyu ve kuyusu bulunmayan 6 dönümlük bir bahçe,³⁵

1 Zilkade 1259/23 Kasım 1843 tarihli belgede geçen "Medîne-i Balıkesri'de vâki Şeyh Lütfullah Mahallesi'nde müteveffâ Şeyh-i mezbûrun câmii-i şerîfi hitâbetine meşrût Korucu Bayırı nâm mahalde kâ'in vakıf mezrasının bâ-berât-ı şerîf-i âlî-şân ber-vech-i evlâdiyet Hatîb Mustafa veled-i Ali hâzır olduğu hâlde mezra-i mezkûrun elli sekiz senesine mahsûben muhâsebesi rü'yet olunmuştur." ibâresinden ise Şeyh Lütfullah Câmii hatibinin maaşının Korucu Bayırı adlı bir yerde bulunan mezraanın gelirinden karşılanmasının şart koşulduğu ve bunun Ali oğlu Hatip Mustafa'ya, babadan oğula geçmek üzere verildiği anlaşılmaktadır.³⁶

³¹ Vakfiyelerde "icâre-i vâhide-i mu'tâde-i sahîha-i şer'iyye", "icâre-i vâhide-i mu'tâde", "icâre-i vâhide-i misliye" şeklinde de tanımlandığı görülür. Bk. Nilgün Çevrimli, *Vakfiyelere Göre İstılah ve Tabirler* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2016), 250. Bu usul ile akdedilen mukâvelenâmede kiralama süresi sınırlandırılmıştır. Bu kiralamada Hanefî mezhebine göre, topraklar en fazla üç yıllığına kiraya verilebiliyordu; diğer gayr-ı menkûllerde ise bu kira müddeti, bir seneye sınırlandırılmıştır. Bk. Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 134.

³² VGM, 605/35.

³³ Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, 95.

³⁴ VGM, 605/35.

³⁵ BOA, Ev. Mkt., 250/241.

³⁶ BOA, *Evkaf Zimmet Halifeliği* (Ev. Zmt.), 186/58.

Vakfın gelirleri arasında ayrıca; Balıkesir'in Halalca köyünün "mahsûlât³⁷ ve rûsûmât³⁸"ı da bulunmaktadır.³⁹ Halalca köyünün gelirleri "Mefharu'l-Ulemâi's-Sâlihîn Mevlânâ Şeyh Lütfullah Efendi'nin nâhiye-i mezbûrede binâ eylediği hânkâhında fukarâ ve âyende ve revendenin masâlih-i ta'âmına sarf ve vakf olunmak üzere ..." kaydıyla hankâha vakfedilmiştir.⁴⁰ Vakfın bir başka gayr-ı menkûlü ise Kulağidelikoğlu Mandırası ve civarı arazisidir.⁴¹

3. GÖREVLİLER

Şeyh Lütfullah Vakfı bünyesinde, büyük bölümü câmi görevlisi olmak üzere farklı konumlarda çeşitli vazifelerin icrâ edildiği görülmektedir. Bu anlamda; imâmet, hitâbet, müezzin-kayyım, vâiz ve nâsih, muallim-i sibyan, ferrâş, tabbâh ile nezâret görevleri vakıf bünyesindeki görev alanları olarak karşımıza çıkmaktadır:

3.1. İmâmet

25 Safer 1265/20 Ocak 1849 tarihli belgeye göre Şeyh Lütfullah Câmi'nde imam olarak görev yapan Mustafa b. Halîfe'nin vefatı üzerine yerine küçük oğlu Ali geçmiştir. Ancak söz konusu çocuk buluğa erişinceye kadar Seyyid Mehmed Efendi b. İsmail Halife -imtihana tâbi tutulduktan sonra-, vekâleten imam olarak atanmıştır.⁴²

18 Safer 1265/13 Ocak 1849 tarihinde câmi imamlığı vazifesini "yevmî 3 akçe vazife ile" -yukarıda adı geçen- Ali Efendi b. Mustafa isimli şahıs yerine getirmektedir.⁴³

27 Cemâziyelevvel 1298/27 Nisan 1881 tarihinde Kuyumcuoğlu Ali Efendi b. Süleyman "yevmî 3 akçe hesabıyla şehrî 30 para vazife ile" imam olarak tayin edilmiştir.⁴⁴ Ali Efendi'den sonra imâmet görevini üstlenen kişi ise oğlu Hâfız Tayyip Efendi'dir.⁴⁵

3.2. Hitâbet

3 Zilkade 1312/8 Mayıs 1895 tarihli belgeye göre; Şeyh Lütfullah Câmi'nde hatiplik görevini yürütmekte olan (Hatip) Ali Efendi'nin vefat etmesi ve kendisinden sonra bu vazifeyi îfâ edecek bir çocuğunun bulunmaması nedeniyle yerine, imtihan neticesinde ehliyet sahibi olduğu anlaşılan Hacı Mehmed b. Abdülkâdir hatip olarak görevlendirilmiştir.⁴⁶

³⁷ Mahsûlât; bahçe ve bostanlardan meydana gelen hâsîlât hakkında kullanılan bir tabirdir. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: MEB Yayınları, 2004), 2: 387.

³⁸ Rûsûmât; ödemekle mükellef bulunulan vergiler anlamındadır. Bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3: 387.

³⁹ BOA, *İbnülemin Vakıf (İe. Ev.)*, 60/6567.

⁴⁰ BOA, *Ev. Mkt.*, 2410/13.

⁴¹ BOA, *Ev. Mkt.*, 2410/13.

⁴² BOA, *Evkaf Tahrirat (Ev. Thr.)*, 197/68.

⁴³ BOA, *Ev. Mkt. Cht.*, 149/289.

⁴⁴ VGM, 901/57.

⁴⁵ Kuyumcuoğlu Hâfız Tayyip b. Ali'nin askerlikle ilişkisi bulunmadığına ve babasının yerine Şeyh Lütfullah Câmiî imamlığına tayininin uygun bulunduğuna dair bk. BOA, *Ev. Mkt.*, 3320/315; BOA, *Ev. Mkt.*, 3320/319.

⁴⁶ BOA, *Ev. Mkt. Cht.*, 418/349.

Bir başka belgede ise; hitâbet görevini yürütmekte olan Ali oğlu Mustafa'nın vefat etmesi üzerine, küçük oğlu Ali Halife'nin bülûğa erip bu vazifeyi yerine getirecek olgunluğa erişinceye kadar, Seyyid Mehmed Halife b. İsmail'in vekâleten bu makama getirilmesi istenmektedir. Belge bizlere, hitabet görevini yürütecek olan Seyyid Mehmed Halife b. İsmail'in bu görevi hak etmek üzere imtihana tâbi tutulduğunu, bunda başarılı olduğunu (lede'l-imtihân istihkâkı zâhir ve nü-mâyân olan) ve bu makama lâyük bulunduğunu haber vermektedir.⁴⁷

Görevlilerin “imâm-ı evvel”, “hatîb-i evvel”⁴⁸ ya da “imâm-ı sâni”⁴⁹ şeklinde kendi aralarında bir sınıflandırmaya tâbi tutulduklarını da belirtmek gerekir.

3.3. Müezzinlik-Vâizlik ve Nâsihlik

Dinî hizmetlerin yürütülmesinde önemli bir yer işgal eden vazifelerden biri de müezzinliktir. 12 Teşrînisânî 1320/25 Kasım 1904'te câmî müezzini Hüseyin Vâsîf Efendi'nin istifası üzerine yerine Süleyman Efendi müezzin olarak tayin edilmiştir.⁵⁰

Şeyh Lütfullah Câmîi bünyesinde yer alan görevlerden bir başkası ise vâizlik ve nâsihlik'tir.⁵¹ 5 Şâban 1258/11 Eylül 1842 tarihli belgede, bu görevi yürütmekte olan Seyyid Mehmed Ali b. Mehmed Halife'nin ölümü üzerine, vazifeye lâyük olduğu tespit edilen büyük oğlu Osman Halife'nin atandığı belirtilmiştir.⁵²

Câmîi görevlileri hakkında isim, tarih ve aldığı ücreti belirtmek sûretiyle daha detaylı bilgiler veren belgeler de bulunmaktadır. 8 Rebûlevvel 1314/17 Ağustos 1896 tarihli belgede yer alan bilgiler şu şekildedir:

- Nezâret: 3 akçe, 29 Recep 1258/5 Eylül 1842, Osman Efendi b. Mehmed Ali.
- Vâiz ve nâsihlik: Yevmî 3 akçe, 3 Şâban 1258/9 Eylül 1842, Osman Efendi.
- İmâmet: Yevmî 3 akçe, 27 Cemâziyelevvel 1298/27 Nisan 1881, Kuyumcuoğlu Ali Efendi b. Süleyman.
- Hitâbet: 5 akçe yevmî, 26 Muharrem 1286/8 Mayıs 1869, Ali Efendi.
- Müezzin-kayım: Yevmî 1 akçe, 15 Cemâziyelevvel 1245/12 Kasım 1829, el-Hâc Mehmed Efendi b. Mehmed.⁵³

⁴⁷ BOA, Ev. Mh., 432/104.

⁴⁸ BOA, Ev. Mh., 1278/381.

⁴⁹ VGM, 1077/43.

⁵⁰ VGM, 4698/176.

⁵¹ Yakın anlam ilişkisi içerisinde olan bu iki kelime Arapça kökenlidir. Va'z; “öğüt vermek, uyararak sakındırmak” anlamlarına gelirken, vâiz “karşımdakinin hayrını, iyiliğini, güzelliğini isteyen”, “Müslümanların iyiliğini arttırmak üzere hizmet eden, yapılması ve yapılmaması gerekenleri onlara hatırlatan” kişidir. Nasihat ise; “hulûs, safiyet, nezahat” gibi geniş anlamlı bir kelime olup öğüt manasını da barındırmaktadır. Bu önemli vazifeyi ifâ eden kişiye de nâsih denilmektedir. Bkz.: Mehmet Faruk Bayraktar, *Türkiye'de Vâizlik-Tarihçesi ve Problemleri* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 23-26.

⁵² BOA, Ev. Evm., 86/138.

⁵³ BOA, Ev. Mkt. Cht., 388/114.

2 Cemâziyelevvel 1326/2 Haziran 1908 tarihli “Balıkesri’de Lütfullah Efendi Câmî-i Şerfi hademesine dâirdir” başlıklı belgede görevlilere dair verilen bilgiler ise şu şekildedir:

- İmâmet: Yevmî 3 akçe hesabıyla şehri 30 para vazife ile, 23 Cemâziyelevvel 1298/23 Nisan 1881, Kuyumcuoğlu Ali Efendi b. Süleyman.

- Hitâbet: Yevmî 5 akçe hesabıyla şehri 50 para vazife ve Korucu Bayırı demekle ma’rûf buk’a-i mezraasının öşr-i mahsûlüne mutasarrif olmak üzere, 27 Şâban 1315/21 Ocak 1898, Hacı Mehmed Efendi b. Abdülkâdir.

- Müezzin ve Kayyım: Yevmî 3 akçe hesabıyla şehri 30 para vazifeyle, 25 Zilkade 1245/18 Mayıs 1830, el-Hâc Mehmed b. Mehmed.

- Vâiz ve nâsih-Nezâret: Yevmî üç akçe hesabıyla şehri otuz para vazifeyle, 29 Receb 1258/5 Eylül 1842 (Nezâret), 5 Şâban 1258/11 Eylül 1842 (Vâiz ve nâsih), Osman Efendi b. es-Seyyid Mehmed.⁵⁴

3.4. Muallim-Ferrâş ve Tabbâh

Câmî görevlilerinden biri de “muallim-i sıbyân” olarak nitelendirilen ve câmî içerisinde çocukların eğitim ve öğretimi ile ilgilenen kişidir.⁵⁵ Bu görevi yürüten Mustafa isimdeki zâtın vefatı üzerine 13 Rebûlevvel 1192/11 Nisan 1778 tarihinde Hüseyin Halife’nin görevlendirildiğini biliyoruz.⁵⁶

Câmiyi süpüren ve temizliği ile ilgilenen; halı, kilim ve hasır gibi mefrûşâtını yayma hizmetleriyle vazifeli olan kişiye “ferrâş”⁵⁷ denilmektedir. Câmide ferrâş olarak çalışan Şeyh Mustafa’nın vefatıyla yerine 15 Rebûlevvel 1192/13 Nisan 1778’de Seyyid Hacı Fâtih geçmiştir.⁵⁸

Zâviyede yemek pişirip hazırlamakla görevli olan kişiye ise “tabbâh”⁵⁹ denilmektedir. 27 Rebûlevvel 1192/25 Nisan 1778’de zâviyede yemek pişirmekle görevli birisinin bulunmaması, yemeklerin ehil olmayan kişilerin elinde, uygun olmayan şartlarda çıkarılmasına neden olmaktadır. Bu duruma son vermek üzere zâviyeye, Mehmed Ali b. Hacı Osman adında bir tabbâh atanmıştır.⁶⁰

Bu başlık altında zikr edeceğimiz son belge Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesi’ne yazılmıştır. Belgede Şeyh Lütfullah Câmîi imamının, hatîbinin ve câmide vazifeli diğer şahısların uzun zamandır almakta oldukları maaşlarının kesildiği ve bu nedenle geçim sıkıntısı içerisinde olduklarından bahsedilmektedir. Ayrıca maaş kesintilerinin yanında, câminin yağ ve mum gibi ihtiyaçlarının da karşılanmadığı, bu gibi eksikliklerin hayır sahiplerinin yardımlarıyla giderilmeye

⁵⁴ BOA, Ev. Mkt. Cht., 728/254.

⁵⁵ Osmanlı döneminde şehir, kasaba ve köylerde sıbyân mektebi olmayan yerlerde câmilerin çocukların eğitimi için okul olarak kullanılması yaygın bir uygulamadır. Bk. Ahmet Önkal - Nebi Bozkurt, “Cami/Dini ve Sosyokültürel Tarihi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993) 14: 51.

⁵⁶ VGM, 1077/43.

⁵⁷ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1: 608.

⁵⁸ VGM, 1077/43.

⁵⁹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3: 369.

⁶⁰ VGM, 1077/43.

çalışıldığı anlatılmaktadır. Başta câmî imamı ve hatîbi olmak üzere câmede hizmet eden diğer şahıslar, bu durumun düzeltilmesini ve maaşlarının eskiden olduğu gibi düzenli bir şekilde verilmesini talep etmektedirler.⁶¹

4. GEÇİRDİĞİ TAMİRALAR-CÂMİYE YAPILAN HARCAMALAR

Balıkesir'in önemli tarihî eserlerinden biri olan Şeyh Lütfullah Câmii, tarih boyunca çeşitli tamiratlar geçirmiştir. Bu câmede gerçekleşen tamirat, genişletme ve yenileme işlemlerini 6 Ramazan 1315/29 Ocak 1898'de gerçekleşen Balıkesir depreminden önce ve sonra olmak üzere iki dönemde değerlendirmek uygun olacaktır. Zîrâ Balıkesir merkezindeki ev ve diğer binaların yüzde ellisinin bütünüyle yıkıldığı, can ve mal kayıplarının yaşandığı bu depremde⁶² Şeyh Lütfullah Câmii de Karesi Mutasarrıfı Ömer Âlî Bey⁶³'in (ö. 1338/1920) "Balıkesir'de vâki Şeyh Lütfullah Câmii-i Şerfi tezelzülât-ı vâki'ada kâmilin münhedim olduğundan ..."⁶⁴ şeklinde ifade ettiği üzere tamamen yıkılmıştır.⁶⁵ Aslında câminin deprem öncesinde de iyi durumda olduğu söylenemez. Nitekim depremden bir sene kadar önce; 28 Cemâziyelevvel 1314/4 Kasım 1896 tarihinde, çok eskidiği belirtilen Şeyh Lütfullah Câmii'nin yıkılarak yeniden yapılması istenmiş; hatta bunun için gerekli olan meblağ da (51.784 kuruş 52 santim) belirlenmiştir.⁶⁶ Ancak bu tarihe gelinceye kadar

⁶¹ BOA, Ev. Mkt., 2410/5.

⁶² 1898 Balıkesir depremi, Prof. Dr. Nesimi Yazıcı tarafından; Osmanlı arşivi, dönemin Karesi Mutasarrıfı Ömer Âlî Bey'in Hatıra Defteri, *Sabah*, *Malûmât*, *Tercümân-ı Hakikat* ve *İkdâm* başta olmak üzere çeşitli gazeteler, dergiler, salnâmeler, albümler ve farklı kaynaklara dayanılarak; harita, belge ve fotoğraf ekleriyle beraber bir kitap çalışması olarak yayınlanmıştır. Osmanlı döneminin tek bir depremini konu edinen bu önemli çalışma için bk. Nesimi Yazıcı, *Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası*, (Ankara: y.y., 2003).

⁶³ Ramazanoğulları ailesine mensup olan Ömer Âlî Bey, 1 Ramazan 1259/25 Eylül 1843'te Adana'da doğmuştur. Doğduğu şehirde 1862-63'te Tahrîrat Kitâbeti Refâkati'yle başladığı devlet hizmetini 1909'da Kastamonu valisi olarak tamamlamıştır. Doğu ve Batı Anadolu, Suriye, Hicaz, Trablusgarp gibi Osmanlı'nın önemli bölgelerinde görev yapan Ömer Âlî Bey'in mutasarrıf olarak ilk görevi, Karesi Mutasarrıflığı olmuştur. Balıkesir'de 12 Kasım 1896 ile 15 Şubat 1905 tarihleri arasında sekiz seneden uzun bir süre görev yapan Ömer Âlî Bey, 1898 Balıkesir depremi sonrası yaptığı imar ve inşâ faaliyetleri ile önemli hizmetlerde bulunmuştur. 25 Şubat 1920'de İstanbul'da ölen Ömer Âlî Bey, Fatih Câmii haziresine defnedilmiştir. Bk. Nesimi Yazıcı, "Ömer Âlî Bey'le İlgili Bazı Değerlendirmeler (Karesi Mutasarrıfı-Kastamonu Valisi)", *TTK Belleten*, 70/258 (Ağustos 2006): 619-693. Ömer Âlî Bey hakkında müstakil bir kitap çalışması için ayrıca bk. Muharrem Eren, *Mutasarrıf Ömer Âlî Bey* (Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, 1993).

⁶⁴ BOA, Ev. Mkt., 2353/26.

⁶⁵ Ömer Âlî Bey *Hâtîrât*'ında "Balıkesir kasabasında vukû bulan tezelzülât-ı arzıyyeden rahnedâr olan mebânî-i mütenevvi'anın mikdârını mübeyyin cedveldir" başlıklı listede, Balıkesir'de deprem sonrası "külliye münhedim ve münhedim hükmünde olan" câmî sayısını on dört, "tamir ve ıslâhı mümkün olan" câmî sayısını ise dört olarak göstermektedir. Bk. Ömer Âli Bey, *Ömer Âli Bey'in Balıkesir'e Ait El Yazması Hâtîrâtı ve Şiirleri (Hâtıra Defteri)*, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, nr. 739, 5. (Bu yazma eser, varak değil sayfalar esas alınarak numaralandırılmıştır.)

⁶⁶ BOA, Ev. Mkt., 3138/16.

câmiide bir takım tamiratların yapıldığı görülür. Örneğin 1281/1865 yılı Mart başından Mayıs sonuna kadar üç ay zarfında câminin yeniden yaptırılan külahıyla⁶⁷ tavanı ve duvarlarının tamiri için 1562 kuruş harcanmıştır.⁶⁸ 1283/1866 yılı içerisinde câmiye yapılan harcamalar ise şu şekildedir: İmâm-ı evvel: 60, Hatîb-i evvel: 44, Rugân-ı zeyt: 280, Şem'-i asel: 189, Kiremit aktarması: 15, Duvar tamiri: 32, Alınan kiremit: 55, Kebîr hasır: 45, Kandil: 30, Koğa (Kova) tamiri: 18.⁶⁹ Bizzat câmiye yapılan harcamaların yanında vakfa ait diğer yapıların tamiratları için de kayıtlar tutulmuştur. 1292/1875'te vakfa ait sebze bahçelerinde bulunan kuyu ve dolap tamiratları için 3392 kuruş harcanması buna örnek gösterilebilir.⁷⁰

1297/1881 yılında câminin tamire muhtaç yerleri Agop Usta tarafından yenilenmiş, bu anlamda; yalancı taban, tavan tahtası, orta taban, süve (kapı/pencere çerçevesi), çivi, taban tahtası, kiremit, sıra tüllük (?), orta taban, kullâb (bir tür menteşe), kireç, çivit, usta yevmiyesi için 767,5 kuruş harcanmıştır.⁷¹

1 Safer 1312/4 Ağustos 1894 tarihli Hüdâvendigâr vilâyet-i celîlesine yazılan belgede, Şeyh Lütfullah Mahallesi imam ve muhtarı tarafından 20 Temmuz 1309/1 Ağustos 1893 tarihinde verilen bir arzuhâle dayanılarak câminin durumu hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Buna göre: “Şeyh Lütfullah Câmii çok eskimiş, harap bir vaziyettedir. Zaman zaman yapılan tamiratlar geçici olarak işe yarasa da, yapının çok eski oluşu ve ahşaptan yapılması nedeniyle bu tamiratlar câmi binasını sağlamlaştırmaya yetmemekte, yapılan harcamalar boşa gitmektedir. Bunun yanında câminin bulunduğu mahallede muhâcirînin iskân edilmesiyle beraber nüfus da bir hayli artmış;⁷² hâlihazırdaki câmi artık cemaati alamaz hâle gelmiştir. Şiddetli yağmurlarda, özellikle kış günlerinde, Ramazan ayında, Cuma günlerinde ve bayram namazlarında, cemaatin büyük bir bölümü câmi avlusunda sıkıntı ve rahatsızlık içerisinde namaz kılmaktadır.” Söz konusu belgede, tüm bu hususlar göz önüne alınarak memleketin pek çok yerinde câmiler, türbeler ve hayratlar inşâ ve tamir ettiren Padişah'tan (II. Abdülhamid) bu câmiye de el uzatması, burayı da tamir ettirmesi hususunda yardım istenmektedir.⁷³

Depremden bir hafta önce, 28 Şâban 1315/22 Ocak 1898 tarihini taşıyan belgede, zaten eski olan ve yıkılmaya yüz tutan câminin, yeniden ve genişletilerek inşâsı için gerekli meblağın 66.784 kuruş tuttuğu; ancak enkaz bedeli düşürüldükten ortaya çıkan rakamın 49.115 olduğu belirtilmekte ve tutarın 1313 senesi evkâf bütçesinden harcanması hususunda izin istenmektedir.⁷⁴

⁶⁷ Külâh mimaride; “minare, kule vb. inşaatların üstünü örtmek için yapılan külâha benzer, ucu sivri çatı” anlamına gelmektedir. Bk. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı, 2005), 2: 1821-1822.

⁶⁸ BOA, Ev. Mh., 1087/454.

⁶⁹ BOA, Ev. Mh., 1278/381.

⁷⁰ BOA, Ev. Mh., 1792/530.

⁷¹ BOA, Ev. Mh., 2123/28.

⁷² XIX. yüzyılda Balıkesir'in merkez kazaya bağlı yüz köyü bulunmaktadır ve şehrin içiyle birlikte nüfusu 30.000 kadardır. Nahiyeler dahil edildiğinde ise nüfus 87.000'i aşmaktadır. Bk. Yazıcı, *Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası*, 5.

⁷³ BOA, Ev. Mkt., 3138/4. Câmînin tamirâtı ile ilgili ayrıca bk. BOA, Şd., 144/10; BOA, *İrade Evkaf (İ. Ev.)*, 18/46.

⁷⁴ BOA, Ev. Mkt., 2346/67.

Depremden sonra, 1898 yılının son ayında, Karesi Mutasarrıfı'nın Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesi'ne yazdığı arzda; Şeyh Lütfullah Câmii ve minaresinin depremde yıkılması nedeniyle, Padişahın câminin yeniden ve genişletilerek inşâ edilmesini emrettiği, bunun üzerine bu işe başlandığı ifade edilmektedir. Ancak daha önce yapılan keşifte 14.250 kuruş takdir olunan enkâz, deprem nedeniyle kullanılamaz hâle gelmiş, inşaat malzemeleri dülgere ücretleri ile beraber bir hayli artmıştır. Harcanması için izin çıkan 49.115 kuruş sarf edildiği halde bu, inşaatı tamamlamaya yetmemiştir. Mutasarrıf Ömer Âlî Bey, tüm bu bilgileri 26 Teşrînisânî 1314/8 Aralık 1898 tarihli telgrafında belirttiğini, yalnızca câminin içinde kullanılacak tuğla ve duvarlarına yetecek kadar sıva ile cam ve çerçevenin 4.925 kuruşla vücuda geleceğini ifade ettikten sonra; inşaatın tamamlanabilmesi için talepte bulunmaktadır.⁷⁵ 5 Muharrem 1320/14 Nisan 1902 tarihli belgeden depremde tamamen yıkılan câminin inşâ edildiği; ancak minaresinin yapılmadığı anlaşılmaktadır.⁷⁶ Yapımı daha sonra tamamlanacak olan minarenin inşâsı için⁷⁷ gerekli olan meblağ ise 6982,5 kuruştur.⁷⁸

5. ZÂVİYENİN TEFTİŞİ

Çeşitli belgelerde, Şeyh Lütfullah Zaviyesi Vakfı'nın muhâsebe işlerinin kontrol edildiğini, hizmet verip vermediğinin denetlendiğini görüyoruz. Zâviye'nin açık olup olmadığını, âyende ve revendeye (gelen-gidenlere, yolculara) hizmet verilip verilmediğinin ve gelirlerinin/hayrâtının olup olmadığını sorgulandığı 7 Zilhicce 1297/10 Kasım 1880 tarihli Hüdâvendigar Evkâf Muhâsebeciliği'ne yazılan belge buna örnek gösterilebilir.⁷⁹

19 Zilkade 1297/23 Ekim 1880 tarihli belge; Balıkesri kazasında Şeyh Lütfullah Efendi ve Hüsâmeddîn Efendi Zâviyesi zâviyedârlarına hazineden yıllık iki taksit hâlinde ödeme yapıldığını bildirmektedir. Ancak vakfın gelir-gider hesapları hazinenin teşkilinden beri görülmediğinden, söz konusu zâviyenin ne durumda olduğunun, ihtiyaç sahipleri için yemek çıkarılıp çıkarılmadığının, zâviyenin gelirlerinin ve hayrâtının bulunup bulunmadığının incelenerek tespit edilmesi istenmektedir. Bu anlamda, vakfın var olan en eski muhasebe kayıtlarının tetkik edilmesi, eğer bu da yoksa 1247/1831-32'den 1296/1878-79 yılı sonuna kadarki kayıtlarının incelenmesi ve Vilâyet-i Hüdâvendigar Evkâf Muhâsebeciliği'ne bildirilmesi talep edilmektedir.⁸⁰

SONUÇ

Balıkesir'de Lütfullah Mahallesi'nde yer alan Şeyh Lütfullah Câmii, XV. yüzyıldan günümüze kadar yöre insanına hizmet veren önemli bir tarih ve kültür mirasıdır. Câminin bânîsi olan Şeyh Lütfullah'ın hayatı hakkında fazla mâlûmât bulunmamaktadır. Bununla beraber Hacı

⁷⁵ BOA, Ev. Mkt., 2963/138.

⁷⁶ BOA, Ev. Mkt., 2726/230.

⁷⁷ Yıkılan minarenin yeniden inşâsı için ayrıca bk. BOA, Ev. Mkt., 2963/139; BOA, Ev. Mkt., 2963/140; BOA, Şd., 157/61; BOA, İ. Ev., 31/33; BOA, Ev. Mkt., 2963/147; BOA, Ev. Mkt., 2963/149; BOA, Ev. Mkt., 2966/97; BOA, Ev. Mkt., 3081/12.

⁷⁸ VGM, 2049/136.

⁷⁹ BOA, Ev. Mkt., 1052/142.

⁸⁰ BOA, Ev. Mh., 2065/362. Ayrıca bk. BOA, Ev. Mkt., 1052/142.

Bayrâm-ı Velî'nin halifesi olan bu mutasavvıfın, yaptırdığı câmi ve zâviye ile bölgenin dinî, tasavvufî ve ictimâî hayatında etkili olduğu kesindir. Şeyh Lütfullah, yaptırdığı câminin hâlihazırda ayakta durması sayesinde adını günümüze kadar yaşatmıştır.

Arşiv belgelerinden, câmi ve zâviyenin hizmetlerinin devam edebilmesi için Şeyh Lütfullah'ın kurmuş olduğu vakıf üzerindeki tasarruf yetkisinin, vefatından sonra oğlu Mevlânâ Bahâeddîn'e geçtiği anlaşılmaktadır. Sonrasında ise bu vazife, aynı soydan gelen zevât tarafından, geçen yüzyılın başlarına kadar devam ettirilmiştir. Vakıf, sahip olduğu gayr-ı menkûllerden elde ettiği gelirlerle hizmetlerini sürdürmüştür. Şeyh Lütfullah Vakfı'nın gelir-gider hesaplarının dönem dönem denetlendiği ve zâviyenin hizmet etmeye devam edip etmediğinin kontrol edildiği de belgeler ışığında tespit ettiğimiz hususlardandır.

Şeyh Lütfullah Câmii, yaklaşık beş yüzyıl boyunca Müslümanlara hizmet etmiş; bu süre zarfında büyük-küçük pek çok tamirat geçirmiştir. 1898 yılında gerçekleşen Balıkesir depreminin bir hafta önce yazılan bir belgeden anlaşıldığı üzere, câminin hem çok eskiği hem de artan cemaate cevap veremediği için genişletilerek yeniden yapılması düşünülmüşse de deprem sonrasında câmi tamamen yıkılmış ve II. Abdülhamid'in emriyle genişletilerek yeniden yapılmıştır.

Vakıf bünyesinde; "imâmet, hitâbet, müezzin-kayyım, vâiz ve nâsîh, muallim-i sibyan, ferrâş, tabbâh ile nezâret" olmak üzere farklı görev alanları bulunmaktadır. Bu durum Şeyh Lütfullah Vakfı'nın; din hizmetlerinin yanında eğitim alanında da hizmet verdiğini; ayrıca ihtiyaç sahiplerinin yemek yiyebildiği, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın gerçekleştiği bir merkez olma özelliği taşıdığına da göstermektedir.

Şeyh Lütfullah'ın kurmuş olduğu vakfa ve yürütmüş olduğu hizmetlere bakıldığında, onun da tıpkı mürşidi Hacı Bayrâm-ı Velî gibi misyon sahibi büyük bir zât olduğu görülmektedir. İnşâ ettirdiği câmide gönül ehli ile ârifâne söyleşen ve halleşen Lütfullah Efendi, Mihaliç'teki (Karacabey) zâviyesinde tarikat merasimlerini icrâ etmemiş; zâviyeyi muhtaç durumda olanların ihtiyaçlarını karşıladıkları, karınlarını doyurdukları bir müesseseye hâline getirmiştir. Bu anlamda Şeyh Lütfullah Efendi Zâviyesi, Anadolu irfânının hayatın içinde yer alan, aktif ve dinamik veçhesini lâyıkıyla temsil eden önemli bir örneklik oluşturmuştur.

EKLER

EK-1: BOA, *EvkafEvkafMuhasebesi (Ev. Emh.)*, 100/97 (29 Safer 1257/22 Nisan 1841)

Kuyûdât tetebbu' olundukta evkâf-ı muharrerinin ber-mûcib-i nizâm rü'yet-i muhâsebesine dâir bir gûne kayıt bulunmadığı ve nezâret-i evkâf-ı hümayun-ı mülûkâneye mülhak evkâftan Balıkesri kazasında vâki Hüsâmeddîn Efendi ve Şeyh Lütfullah Efendi evkâfının 56 senesi hâsilâtı muhassalâ cânibinden ahz olunmuş olduğundan bâhisle, hâsilât-ı evkâftan kendüye it'âsı bâbında muhassılına hitâben bir kıt'a emir-nâme-i sâmi isdârı husûsuna mütevelliyeye-i evkâf Ümmüğülsüm Fahriye Hanım'ın vekili bulunan zevci Mehmed Emin nâm kimesne tarafından istid'â olunmuş idüğü meâl-i arz-ı hâlden ve vakf-ı mezbûrun tevliyeti hanım-ı mûmâ ileyhâ uhdesinde mukayyed olduğu ve müesses buyurulan Tanzîmât-ı Hayriyye iktizâsınca taşrada bulunan evkâftan usûl ve fîrû'una dâir bâ-irâde-i seniyye karargâr olup ahd-i karîbde mahallerine gönderilmiş ise de bend bend lâyihanın bend-i râbi'inde beyân olduğu vechile her bir vakfın muhâsebeleri bi'r-rü'ye vâridât-ı muayyenelerinden mu'tâd ve zuhûrât-ı masârifât ve mahsûb olunduktan sonra bâkî fazla-i vakfın ber-mucib-

902 | M. Akkuş—A. İslamoğlu. Arşiv Belgeleri Işığında Balıkesirli Şeyh Lütfullah Câmîi ve Zâviyesi

i şurût vâkıf-ı meşrûtlarına taksîmi münderic bulunmuş olduğundan her bir vakfın tesviyesi zikr olunan lâyi-haya tatbikan mahallinde rü'yet olunmak iktizâ-yı hâlden görünmüş olmakla bu sûrette ber-mantûk-ı istid'â evkâf-ı mezkûrenin hâsılâtı keyfiyeti ber-mûcib-i lâyiha teveccühü rü'yet olunmak icâb eder ve emsâlleri mahallinde ne sûrette tesviye olunmakta ise hûsûsî müsted'ânın dahi ol vechile tesviye-i icâbından kılınmak üzere muhassıla hitâben mâliye müşîri devletlü Paşa Hazretleri cânibinden tahrîrât-ı sâmi tastîri bâbında emr ü fermân devletlü inâyetlü sultânım hazretlerindir.

EK-2: VGM, Tafsîl. 311/78/1862, (6 Rebûlâhîr 1329/6 Nisan 1911)

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin Şûrâ-yı Devlete havâle buyurulan 28 Şubat 1326 tarih ve 16401/648 numaralı takrîri Mâliye ve Nâfia ve Ma'ârif Dâiresi'nde kırâat olundu. Mezkûr takrîrde evkâf-ı mühlakadan Balıkesri'ye tâbi karye iken kasabaya tahvîl edilmiş olan Mihaliç'te kâin Şeyh Lütfullah Zâviyesi Vakfı'nın zâviyedârlık cihetiyle Balıkesri'de vâki Hüsâmeddîn Vakfı tevliyetinin mutasarrıfası vukû'-ı vefâtına binâen mezkûr zâviyedârlık cihetiyle tevliyetin oğlu Mustafa Efendi'ye tevcihi hakkında mahallinden vâki olan iş'âr üzerine lede't-tedkik Balıkesri'de Mihaliç karyesinde kâin Şeyh Lütfullah Zâviyesi Vakfı'nın vazîfe-i mu'ayyene ile zâviyedârlık ciheti ile Balıkesri'de Hüsâmeddîn Vakfı'nın yevmî iki akçe vazîfe ile tevliyeti 2 Safer 235 tarihinde evlâd-ı vâkıftan Şerife Ümmügülsüm Fahriye Hanım'a tavsiye olunduğu kayden (?) ve mûmâ ileyhânın vefâtıyla mahlûlünden mezkûr zâviyedârlık cihetiyle tevliyet müteveffâ-yı mûmâ ileyhâ Seyyide Habîbe Hanım'a tavsiye olunduğu Rûûs-ı Hümâyûn'a kaydı sûret-i musaddakasından anlaşılıp ve bunların evlâd-ı vâkıfa tevcihi ve müte'âmil olarak mûmâ ileyh Mustafa Efendi batn-ı veresece de takaddüm ve müstehak evlâd-ı vâkıftan olmakla beraber mezkûr zâviyedârlık cihetiyle tevliyet-i umûrunu idâre ve rü'yete ehil ve muktedir olduğu ve zikr olunan Şeyh Lütfullah Zâviyesi icrâ-yı âyîn-i tarikat edilir zâviye olmayıp yalnız it'âm-ı ta'âma mahsûs bulunduğu sibâk-ı iş'âr mahallinden münfehîm olmuş ve zâviyedârlığın mûmâ ileyhe tevcihi Meclis-i Meşâyihça da tensib edilmiş olduğuna binâen sâlifü'z-zikr zâviyedârlık ve tevliyetin mûmâ ileyhe tevcihi Mahkeme-i Evkâf'tan i'lâm olunmuş ve hâsıl-ı vakfiyesine tâbi Azadlı karyesinde merhûm Muslihuddîn Efendi Çiftliği Vakfı'nın kaydan müteveffâ-yı mûmâ ileyhâ Şerife Ümmügülsüm Fahriye Hanım uhdesinde görünen zâviyedârlığının evlâd-ı vâkıfa tevcihi vâki olmadığı ve vakfiyesi mukayyed bulunmadığı cihetle tavsiye edilmeyerek vakf-ı mezbûrun zabtıyla evkâf-ı mazbûta meyânına idhâli Hukuk Müşavirliği'nden yazılan mütâla'a üzerine kuyûd-ı kadîme-i vakfiye idaresinde ifâde kılınmış olduğundan bahs ile sâlifü'z-zikr merhûm Muslihuddîn Çiftliği Vakfı'nın... evkâf-ı mazbûta meyânına idhâli ve Lütfullah Vakfı zâviyedârlık cihetiyle Hüsâmeddîn Efendi Vakfı zâviyedârlık cihetiyle Hüsâmeddîn Vakfı mütevellîsinin ber-mûcib-i i'lâm müteveffâ-yı mûmâ ileyhâ Şerife Ümmügülsüm Fahriye Hanım'ın mahlûlünden ve bâ-rûûs-ı Hümâyûn mutasarrıfası mûmâ ileyhâ Seyyide Habîbe Hanım'ın fevtinden evlâd-ı vâkıftan mûmâ ileyh Mustafa Efendi'ye meşrûtiyet vech ile tevcihi istizân olunmuş olmakla ber-mûcib-i istizân icrâsı iktizâsının Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne havâlesi tezekkür kılındı. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

EK-3: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM), 605/35 (15 Şâban 1329/11 Ağustos 1911)

Karesi Sancağı evkâf memuru sâhib-i arz-ı hâl izzetlü Said Bey Efendi b. Ömer Bey medîne-i Balıkesri'de ma'kûd Meclis-i şer'-i şerîf-i enverde kibel-i şer'den hasm-ı şer'î ta'yîn kılınan medîne-i mezkûrede davâ vekillerinden Çöne-zâde Sadeddîn Efendi b. Abdülkâdir muvâcehesinde takrîr-i kelâm ve tefsîr ani'l-merâm edip evkâf-ı mazbûtadan medîne-i mezkûrede vâki Şeyh Lütfullah Câmî-i Şerîfi harîminde medfûn ve mağfûr Şeyh Lütfullah nâm sâhibü'l-hayrın atyeb mâl ve enfes menâlinde inşâ ve ihyâ eylediği mezkûr Şeyh Lütfullah nâmiyle müsemma câmî-i şerîfi vakf-ı sahîh-i şer'î-i müebbed ve habs-i sarîh-i mer'î-i muhalled ile vakf eylediği her biri medîne-i mezkûre civarında vâki Herdemoğlu Bahçesi demekle arîf şarkan Sakalioğlu nâm bahçe ile Memişoğlu Hacı Halil Efendi Bahçesi ve garben Tireli-zâde Ahmed Efendi ve Herdemoğlu hâne-leri ve cenûben ve şimâlen tarîk-ı 'âm ile mahdûd 13 dönüm miktarı bir kıta bahçe ile medîne-i mezkûre civarında vâki Sakalioğlu Bahçesi demekle arîf şarkan Memişoğlu Hacı Halil Efendi bahçesi garben de ve

cenuben mezkûr Herdemoğlu nâm vakıf bahçesi ve şimalen tarîk-ı 'âm ile mahdûd kezâlik 13 dönüm miktarı bir kıt'a bahçe ve yine medîne-i mezkûre civârında vâki' Çizmece Bahçesi denmekle arîf şarkan Birbenli Fâyiz Bahçesi, cenûben tarîk-ı 'âm garban mezkûr câmi-i şerîf kabristanı şimâlen ve kısmen tarîk ve kısmen Selîm Efendi Bahçesi ile mahdûd cenûben 7 dönüm miktarı bir kıta bahçe ki cem'an üç kıt'ada 33 dönüm miktarı bahçelerin sûret-i vakfiyetleri hakkında muteber mevcûd huccet-i şer'iyeye ve sicillât-ı muhâkemedede mukayyed vakfiyeleri bulunmayıp mine'l-kadîm evkâf memurları tarafından icâre-i vâhideli olarak sene-be-sene tâlibine bi'l-icâr bedel-i icârından masârifât-ı mübremesi ba'de't-tenzîl mütebâkî gallâtın mezkûr câmi-i şerîf-i mezkûre mühimmât ve levâzımâtına sarf olunagelmekte olduğu müteâmil olmakla evkâf-ı mezkûrenin sâir evkâf-ı mazbûta missillü bir vesîka-i şer'iyeye rabtıyla ba'de-mâ dahi evkâf-ı mezkûreyi Karesi'de bulunacak evkâf memurları tarafından ale'l-usûl icâre-i vâhede sûretiyle sene-be-sene tâlibine icâr edilerek bedel-i icârından evkâf-ı mezkûrenin senevî vergisiyle sâir masârifât-ı ta'mûriyye ve termûmiyyesini bade't-tenzîl mütebâkî gallâtın mezkûr Şeyh Lütfullah Câmi-i Şerîfi'nin mühimmât ve levâzımâtına sarf etmek üzere teâmülün tahdîdini hâvi kibel-i şer'den bir kıt'a vesîka-i şer'iyeye i'tâsı matlûbumdur deyü bade'd-da'vâ ve'l-istintâk mûmâ ileyh Sa'deddîn Efendi müsted'î-yi mûmâ ileyhın ber-vech-i muharrer bi'l-cümle takrîr-i meş-rûhu vâki'a gayr-ı mutâbık ve nefsi'l-emre gayr-ı muvâfık idüğü bi'l-beyân müdde'î-i mûmâ ileyh Sa'îd Bey Efendi dahi ber-vech-i muharrer müdde'âsını Balıkesri'nin Mustafa Fakih Mahallesi ahâlisinden Ankaravî-zâde Mehmed Efendi b. Râşid ve Şeyh Lütfullah Mahallesi ahâlisinden Mustafa b. İbrahim ve İsmail Çavuş b. Mehmed nâm ahrâr ricâl-i müslimînin huzûr-ı şer'a gelip alâ-tarîki's-şehâde ihtiyârlarıyla zâhir ve nümâyân olmagın mûcibince üç kıt'a bahçenin garsi ber-mûcib-i te'âmül câmi-i şerîf-i mezkûrenin mühimmâtına meş-rûta icâre-i vâhideli evkâftan olduklarına ve meşrûtun lehi mevcûd bulunduğuna ba'de'l-hüküm fimâ ba'd vakf-ı mahdûd ve mezkûr bahçeleri te'âmül vechile Karesi'de evkâf memûrîn vazîfesinde bulunan zât tarafından sene-be-sene tâlibine icâr edilerek bedel-i icârından masârifâtı tesviye olunduktan sonra mütebâkî gallât-ı vakf te'âmülü üzere mezkûr Şeyh Lütfullah Câmi-i Şerîfi'nin mühimmât ve ihtiyâcâtına sarf etmek üzere müsted'î-yi mûmâ ileyh Said Bey Efendi'ye kibel-i şer'î izin verilmegin mâ-hüve'l-bâki bi't-taleb ketb ü imlâ olundu. Fi'l-yevmi'l-hâmîs aşer min şehri Şâbani'l-Muazzam. Li-sene tis'a ve 'ısrîn ve selâse-mi'e ve elf (15 Şâban 1329/11 Ağustos 1911)

EK-4: BOA, Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt.), 2410/13 (7 Şevval 1314/11 Mart 1897-29 Rebfilevvel 1315/28 Ağustos 1897)

Bâlâ-yı der-kenârda gösterildiği vechile Balıkesri nâhiyesine tâbi Halalca karyesinin mahsûlâtı ve rûsûmâtı Mefharu'l-Ulemâi's-Sâlihîn Mevlânâ Şeyh Lütfullah Efendi'nin nâhiye-i mezbûrede binâ eylediği hânkâhında fukarâ ve âyende ve revendenin masâlih-i ta'âmına sarf ve vakf olunmak üzere hîn-i tahrîrde sebt-i defter-i hâkânî kalemine olduğuna binâen sâlifü'z-zikr Halalca karyesinin hâsılât ve rûsûmâtı şürût-ı muharreresi vechile Balıkesri'de kâin Şeyh Lütfullah Efendi Hankâhı Vakfı tarafından zabt olunması muktezâ-yı kuyûd-ı hâkânîden bulunmuş ve der-kenâr olunandan mâ-'adâ Balıkesri'de Şeyh Lütfullah Efendi Câmi-i Şerîfi Vakfı'na ve Kulağidelikoğlu Mandırası nâmıyla vakıf kaydına dâir bir gûne malûmât-ı kuyûdiyye bulunmamıştır. 7 Şevval 1314/11 Mart 1897. Kuyûd-ı hâkânîyye kaleminin bâlâda muharrer der-kenârı münderecâtına nazaran Balıkesir nâhiyesine tâbi Halalca karyesinin hâsılât ve rûsûmâtı Mevlânâ Şeyh Lütfullah Efendi'nin nâhiye-i mezbûrede binâ eylediği hânkâhında âyende ve revendenin it'âm-ı ta'âmına sarf olunmak üzere sebt-i defter-i hâkânî kılınıp karye-i mezkûre hâsılâtının şürût-ı muharrere vechile hânkâh-ı mezkûr vakfı tarafından zabtı iktiza edeceği anlaşılmış olduğu hâlde câmi-i şerîfi mezkûr vakfından olan karye-i merkûme a'sârının binbeşyüz ve Kulağidelikoğlu Mandırası ve civarı arazisi kırk kuruş bedel ile ihâle olunarak hazîne-i celfile sandığına teslim olduğuna işbu şukkada gösterilmiş olduğundan karye-i mezkûre hâsılâtının kangı tarihten beri mâliye hazinesi tarafından idâre olunup be-her sene ne mikdâr bedelât ile ihâle kılınmakta ve şimdîye kadar hazîne-i müşârûn ileyhâdan olunan müdâhale ne esâsa müstenid idüğünün bi't-tahkîk muvazzahan iş'ârıyla beraber ba'de-mâ karye-i mezkûrenin câmi-i mezkûr vakfından bulunmasına mebnî hâsılâtının evkâf-ı sâire-i mazbûta misillü me'mûrîn-i vakfiyye tarafından idâresi lâzım geleceği cihetle ol

904 | M. Akkuş—A. İslamoğlu. Arşiv Belgeleri Işığında Balıkesirli Şeyh Lütfullah Câmîi ve Zâviyesi

vechile îfâ-yı muâmele olunması ve Kulağidelik Mandırası arazisinin dahi vakf-ı mezbûrdan olduğu hâlde kezâlik memûrîn-i vakfiyye tarafından idâresiyle şimdîye kadar gerek karye-i mezkûre âşârından ve gerek bedel-i îcârdan hazîne-i müşârûn ileyhânın almış olduğu mebâliğ miktarının muvazzahan bâ-mazbata beyân ve inbâsı zımında keyfiyetinin bâ-tahrîrât-ı nezâret-penâhî Karesi Sancağı Mutasarrıflığıyla evkâf muhâsebeciliğine emr ü izbârı lâzım gelir ise de bu bâbda masârifât-ı umûmiyye idâresince mûcib-i istilâm fıkralar var ise bâ-der-kenâr beyân olunduktan sonra mektûbî kalemine tevdi'î muktezîdir. 29 Rebûlevvel 1315/28 Ağustos 1897.

EK-5: BOA, *Evkaf Mektubi Kalemi Cihat Kalemi (Ev. Mkt. Cht.)*, 418/349 (3 Zilkade 1312/8 Mayıs 1895)

Ma'rûz-ı dâ'îleridir ki; işbu inhâ ve merbût ma'rûzât müceblerince cihât dâiresinde muhrec der-kenârda muharrer evkâf-ı mülhakadan Balıkesri kazasında Şeyh Lütfullah Mahallesi'nde Şeyh Lütfullah Câmî-i Şerîf ve Mektebi Vakfı'ndan almak üzere yevmî beş akçe vazîfe ve meşrûtası olan Korucu Bayırı demekle ma'rûf buk'a mezra'asının öşr-i mahsûliyle hitâbet ciheti mutasarrıfı Ali Efendi'nin bilâ-veled fevtiyle mahlûlünden lede'l-ımtihân ehliyeti zâhir olan Hacı Mehmed Efendi b. Abdülkâdir'e tevcîhi muvâfık-ı kayd ve nizâm olduğundan ber-vech-i muharrer tevcîhi berât-ı âliye menût idüğü mahkeme-i teftîş-i evkâftan huzûr-ı âlî nezâret-penâhîlerine i'lâm oldundu. el-Emrû li-men lehu'l-emr. Fi'l-yevmi's-sâlis min-Zilkade eş-şerîfe li-sene isnâ aşer ve selâse mi'e ve elf. Şeyh Lütfullah Efendi Câmîi ve Mektebi hitâbet ciheti Korucu Bayırı Mezrası gelirinden yevmî 5 akçe ile bila-veled vefat eden Hatip Ali Efendi yerine lede'l-ımtihân ehliyeti zâhir olan Hacı Mehmed b. Abdülkâdir'e tevcîhi ... 3 Zilkade 1312 / 8 Mayıs 1895.

EK-6: BOA, *Evkaf Evamir-i Maliye (Ev. Evm.)*, 86/138 (5 Şâban 1258/11 Eylül 1842)

Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn-ı Mülûkâneme mülhak evkâf-ı Balıkesri kazâsında kâin Şeyh Lütfullah Câmî-i Şerîfi Vakfı'ndan almak üzere yevmî üç akçe vazîfe ile vâiz ve nâsih olan Seyyid Mehmed Ali b. Mehmed fevt olup[...] ve hizmet-i lâzimesi mu'attal olmakla sulbî oğlu irsen istihkâkından Osman Halîfe her vechile mahal ve müstahak olmağın cihet-i mezkûre babası müteveffâ-yı mezbûrun mahlûlünden oğlu berâ tevcîh ve yedine berât-ı âlî-şân ihsân buyurulmak ricâsına Balıkesri nâibi es-Seyyid Mehmed Sâlih Efendi arz ve cihet-i mezkûrun babası müteveffâ-yı mezbûrun mahlûlünden oğlu merkûma ber-mûcib-i nizâm bi'n-nefs bilâ-kusûr edâ-yı hizmet etmek, terk ve tekellûf ederse ref'inden âhara verilmek şartıyla teveccüh ve yedine berât i'tâ olunmak bâbında Evkâf-ı Hümâyûn nâzırı saadetlü Mustafa Kâfi Bey Efendi Hazretleri i'lâm etmeleriyle mûcibince tevcîh buyurulmak üzere fazîletlü semâhatlü Şeyhülislâm Mevlânâ Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi Hazretleri işâret etmeleriyle, işâretleri mûcibince tevcîh olunmak bâbında rûûs-ı hümâyûn sâdir olmağın mucibince berât-ı şerîf-i âlî-şân yazılmak için işbu tezkire verildi.

EK-7: BOA, *Evkaf Muhasebe Kalemi (Ev. Mh.)*, 432/104

Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn-ı mülûkâneye mülhak Balıkesri kazası mahallâtından Şeyh Lütfullah Mahallesi'nde vâki Şeyh Lütfullah Câmî-i Şerîfi Vakfı'ndan almak üzere yevmî beş akçe vazîfe ile hitâbet cihetine mutasarrıf olan Mustafa veled-i Ali fevt olup yeri hâlî ve hizmet-i lâzimesi muattal kalmakla, sulbî sağır oğlu Ali Halife bâliğ olup bi'n-nefs icrâ-yı hizmete kesb edinceye değin lede'l-ımtihân istihkâkı zâhir ve nümâyân olan es-Seyyid Mehmed Halife b. İsmail bi'l-vekâle icrâ-yı hizmet etmek üzere cihet-i mezkûre müteveffâ-yı mezbûrun mahlûlünden sağır-i merkûme tevcîh ve yedine berât-ı âlî-şân ihsân buyurulmak ricâsına Balıkesri nâibi Çavuşzâde Mehmed Aziz Efendi arz ve a'zâ-yı meclis bâ-mazbata inhâ ve cihet-i mezkûre babası müteveffâ-yı mezbûrun mahlûlünden sağır oğlu merkûm Ali Halife bi'n-nefs edâ-yı hizmete kesb-i iktidâr edinceye kadar mahallinde lede'l-ımtihân ehliyeti inhâ olunan merkûm es-Seyyid Mehmed Halife'ye bi'n-niyâbe edâ-yı hizmet ettirilme şartıyla sağır-i merkûma tevcîh ve yedine şurût-ı lâzimesi berât i'tâ olunmak bâbında

evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı 'atûfetlü Ali Şefik Beyefendi hazretleri i'lâm[...] hitâbet-i mezkûre pâye-i sedîr-i a'lâya telhîs üzere sâdır olan hatt-ı Hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı şâhâne mûcibince tevcîh ve berâtı i'tâ olundu. Yevmî beş akçe vazîfe ve câmi-i mezbûrda hatîb olmaları meşrûta Korucu Bayırı demekle marûf buk'asından hâsıl olan öşr-i mahsûl mutasarrıflığıyla hitâbet cihetine tafsîli bu minvâl üzere tahrîr olundu.

EK-8: BOA, Evkaf Mektubi Kalemî Cihat Kalemî (Ev. Mkt. Cht.), 728/254 (2 Cemâziyelevvel 1326/2 Haziran 1908)

Şeyh Lütfullah Vakfı'ndan almak üzere yevmî üç akçe hesabıyla şehîr otuz para vazîfe ile Balıkesri'de vâkıf-ı mûmâ ileyhın ismine mensûb mahallede kâin câmi-i şerîfde imâmet ciheti 23 Cemâziyelevvel 1298 tarihinde Kuyumcuoğlu Ali Efendi b. Süleyman'a ve yevmî beş akçe hesabıyla şehîr elli para vazîfe ve Korucu Bayırı demekle ma'rûf buk'a-i mezraasının öşr-i mahsûlüne mutasarrıf olmak üzere hitâbet ciheti 27 Şâban 1315 tarihinde Hacı Mehmed Efendi b. Abdülkâdir'e ve yevmî üç akçe hesabıyla şehîr otuz para vazîfeyle mü-ezzin ve kayyım cihetleri 25 Zilkade 1245 tarihinde el-Hâc Mehmed b. Mehmed'e ve yevmî üç akçe hesabıyla şehîr otuz para vazîfeyle vâiz ve nâsîh ciheti 5 Şâban 1258 ve üç akçe hesabıyla şehîr otuz para vazîfe ile nezâret ciheti de 29 Receb 1258 tarihlerinde Osman Efendi b. es-Seyyid Mehmed'e tevcîh olduğunu muta-zammın berevât-ı 'âliye isdâr ve i'tâ kılıldığı bi'l-mürâca'a kayden anlaşılıp bilinmiş ise de tevliyetine dâir kayda destres olunmadığı beyânıyla i'âdeten tevdî kılındı.

EK-9: BOA, Evkaf Mektubi Kalemî (Ev. Mkt.), 3138/4 (1 Safer 12/4 Ağustos 1894)

Hüdâvendigâr vilâyet-i celîlesine, Balıkesri'nin Şeyh Lütfullah Mahallesi imâm ve muhtarı tarafından verilen fi 20 Temmuz 1309/1 Ağustos 1893 tarihli arz-ı hâlde mahalle-i mezbûrede Şeyh Lütfullah-ı Velî kud-dise sırruhu'l-âlî Hazretlerinin binâ ve ihyâ-kerdeleri olan câmi-i şerîf gâyet köhne ve harâb olmasıyla ve gerçi aralık aralık ta'mîr edilmekten hâlî değilse de esâsen binâsı pek eski ve ahşaptan ibâret bulunmasıyla ettirilen tamîrât-ı cüz'iyeye yine metânetine medâr olmayıp sarf edilen mebâliğin hebâ olmakta bulunduğu ve mâmâ fih mahalle-i mezbûre civârına bunca muhâcîrîn iskân olunarak nüfusça tekeşür etmiş ve câmi-i şerîf-i mezkûrun ebniye-i hâzırası vüs'atsiz ve cemâati istî'âba gayr-ı kâfi bulunmuş olduğundan kesret-i bârânda ve ale'l-husûs eyyâm-ı şitâda ve Ramazân-ı Şerîf ve eyyâm-ı Cum'a ve ıydeynde ekser cemâat câmi havlusunda muzdarib bir hâlde, edâ-yı salât etmekte ve azîz-i müşârün ileyh Hacı Bayrâm-ı Velî kuddise sırruhu'l-celî Hazretlerinin e'azım-ı hulefâ-yı kudsiyet-ittisâmından bulunduğu cihetle züvvârdan gayr-ı hâlî olduğu mu-hakkak idüğünden ve asr-ı celîl-i mekârim-i delîl-i cenâb-ı pâdişâhîde bunca cevâmi-i şerîfe ve etribe mahall-i mübâreke ve emsâli hayrât ve meberrâtan ta'mîr ve inşâ olunmadık bir mahal kalmadığı nazar-ı şükran görünmekte idüğünden şu vechile sezâvâr buyurula gelen lutf-ı âtîfet-i şehinşâhîden dolayı umûm Müslimîn tarafından da'avât-ı bi'l-hayr-ı cenâb-ı risâlet-penâhî yâd kıldığı resmî gazetelerle mütemâdiyen manzûr-ı uyûn-ı iftihârları olduklarından bahisle şu lutf u ihsân-ı cenâb-ı hazret-i tâcdârîden bi'l-hâssa kendileri dahi hissemend olmak üzere câmi-i şerîf-i mezkûrun dahi meâsir-i hayriyye-i hilâfet-penâhîlerine mütemmime-ten bu sûretle ta'mîrine inâyet buyurularak muvâzıbı buldukları da'avât-ı mefrûda-i cenâb-ı cihân-bânînin bir kat daha yâd u tezkârına delâlet olunması istîrham olunmuş ve sûret-i istid'â muvâkîf-ı nefsi'l-emr olup câmi-i şerîf-i mezkûr evkâf-ı mazbûtadan olmasıyla ale'l-usûl keşfi bi'l-icrâ tevsî'an altmış yedi bin üç yüz on buçuk kuruluş masrafla vücûda geleceği ve mevcûd enkâz bedeli olan on beş bin kuruluş bâ-tenzîl kusur elli iki bin üç yüz on buçuk kuruluşun sarfı iktiza edeceği ve Evkâf Muhâsebeciliği'nden bi't-tanzîm takdîm kılınan 10 Temmuz 310/22 Temmuz 1894 tarihli cetvelde murakkam olduğu üzere müşârün ileyh vakf-ı şerîfenden üç kit'a sebze bahçesinin geçen 82 senesi Martından 309 senesi Eylülüne kadar yetmiş bin dört yüz otuz sekiz kuruluş idhâl-i yevmiye ile vâridât[...] anlaşılması ve kalfası tarafından tanzîm olunan musaddak keşf defteri ile resmi leffen takdîm kılınmış olmakla zikr olunan elli iki bin küsür kuruluşun vâridât-ı mezkûreden sarfıyla

906 | M. Akkuş—A. İslamoğlu. Arşiv Belgeleri Işığında Balıkesirli Şeyh Lütfullah Câmîi ve Zâviyesi

câmi-i şerîf-i mezkûrun ol vechile [...] celîle-i velâyet-penâhîlerini şâyân buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî gurre-i Safer 1312/4 Ağustos 1894.

EK-10: BOA, *Evkaf Mektubi Kalemî (Ev. Mkt.)*, 2346/67 (28 Şâban 1315/22 Ocak 1898)

Balıkesir'de kâin Şeyh Lütfullah -kuddise sırruhu- Hazretleri câmi-i şerîfi harâb olup esâsen dahi cemâati istî'âb edecek vüs'atte olmamasına mebnî câmi-i şerîf-i mezkûrun hedmiyle müceddeden ve tevsî'an inşâsı zımnında mahallince icrâ kılınan keşfini mübeyyin tanzîm ve leffen takdîm kılınan defterle resme nazaran inşâat-ı mukteziye mecîdî 20 kuruştan 66.784 kuruş masrafla vücûda geleceği inde'l-munâkasa 15.000 kuruş mevcûd enkâz bedeli tenzîl olunduktan sonra 51.700 kuruştan tâlibi uhdesinde takarrur eylemiş ise de inşâatın emâneten icrâsı hâlinde bu miktardan daha az masrafla vücûda gelmesi me'mûl idügü beyânıyla icrâ-yı îcâbı mahallinden iş'âr olunmaktan nâşi ba'de't-tetkîk câmi-i şerîf-i mezkûr vakfının masârif-ı ta'miriyyeyi tesviyeye kâfi hazinede mevcûdu olduğu anlaşılmasına ve sâlifü'l-arz keşif defteri muvâfık-ı fen olmakla beraber masârif-ı inşâiyye dahi hadd-i itidâlde bulunduğu bi'l-havâle şehir emânet-i celîlesi hendese-hânesinden tanzîm ve itâ olunan müzekkerede beyân kılınmasına mebnî kâide-i tasarrufâta bi'r-ri'âye keşfinden noksânla ve kemâl-i metânet ve resânetle vücûda getirilmeye sa'y u gayret olunmak üzere inşâat-ı mezkûrenin mahallince emâneten icrâsı için sâlifü'z-zikr 66.784 kuruştan mecîdî farkı ile enkâz bedeli tenzîl ve mahsûb olunduktan sonra mütebâkî 49.115 kuruşun hazînedeki mevcûd vakıftan olmak üzere 1313 senesi evkâf bütçesi tertîbinden sarfına mezûniyet itâsı zımnında keyfiyetin huzûr-ı sâmi-i cenâb-ı sadâret-penâhîlerine arzı masârifât idâresinden ifâde olunmak, ol bâbda...

EK-11: BOA, *Evkaf Mektubi Kalemî (Ev. Mkt.)*, 2963/138 (27 Recep 1316/11 Aralık 1898)

Devletlü Efendim Hazretleri, Evkâf-ı mazbûtadan Balıkesir'de kâin Şeyh Lütfullah Câmî-i Şerîfiyle minâresinin keşfi mücibince tevsî'an ve müceddeden inşâsına irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şerefmüte'âllik bulunduğu emirnâme-i fahîmâneleriyle emr ü iş'âr buyurulması üzerine bi-lutfihî Te'âlâ emr-i inşâata bed' ve mübâşeret olunmuş idi. Mukaddemen icrâ kılınan keşifte 14.250 kuruş takdîr olunan enkâz, hareket-i arz sebebiyle işe yaramayacak bir hâle geldiği gibi levâzîmât-ı inşâiyye fiyatı dahi dülger ücretleriyle beraber terakkî etmesinden nâşi me'zûniyet itâ buyurulan 49.115 kuruş sarf olunduğu hâlde ikmâl-i inşâata muvaffak olunmadığına binâen 26 Teşrînisânî 1314 tarihli telgrafnâme-i çâkerânemle arz olunduğu vechile leffen takdîm kılınan keşif defterinde gösterildiği üzere yalnız câmi-i şerîf derûnuna ferş olunacak tuğla ve duvarlarına muktefi siva ile cam ve çerçevenin 4.925 kuruşla vücûda geleceği anlaşılmuş olduğundan mezkûr telgrafnâme mücibince meblağ-ı mezbûrun sarfına müsâade itâsıyla câmi-i şerîf-i mezbûrun ikmâl ve itmâmına inâyet-i celîle-i nezâret-penâhîlerinin şâyân buyurulması müsterhamdır. Her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

EK-12: BOA, *Evkaf Mektubi Kalemî (Ev. Mkt.)*, 1052/142 (3 Cemâziyelâhir 1297/13 Mayıs 1880)

Hüdâvendigâr Vilâyet-i Celîlesi Cânib-i 'Âlîsine Evkâf Muhâsebeciliğine. Evkâf-ı mülhakadan Balıkesri kazasında Şeyh Lütfullah Efendi ve Hüsâmeddîn Efendiler Zâviyesi Vakfı'nın zâviyedârlarına iki taksit ile Mâliye Hazîne-i Celîlesi'nden senevî bin kuruş bedel itâ olunmakta olup ancak vakf-ı mezkûrun Hazîne-i Evkâf'ın teşkilinden beri muhâsebesi rü'yet olunmadığı cihetle zâviye-i mezkûrenin mevcûd ve ma'mûr olup olmadığı, âyende ve revendeye itâm-ı ta'âm olunup olunmadığı bilinmemiş ve bu misillü evkâf-ı mülhaka muhâsebâtının beher sene rü'yeti nizâmı iktizâsından bulunmuş olduğundan ba'dehu îcâbına bakılmak üzere evvel emirde zâviye-i mezkûre mevcûd ve ma'mûr ve mekşûf mudur ve bedel-i mezkûrdan mâ-adâ mahallinde vâridât ve diğer hayrât ve meberrâtı var mıdır, var ise neden ibârettir? Buralarının tahkîk ve tetkîkiyle vakf-ı mezkûrun zâviyedârlarının yedlerinde kangı senenin muhâsebe varakası var ise ondan itibâren ve muhâsebe varakası yok ise Hazîne-i Evkâf'ın teşkili tarihi olan 47 senesinden 96 senesi gâyetine kadar

muhâsebesinin rü'yetle koçanlı evrâkının imlâ ve tesyâr ve keyfiyetin bâ-mazbata iş'âr olunması lâzım geldiği Vâridât-ı Umûmiyye İdâresi'ne bi'z-zikr ifâde kılınmasına ve sûret-i hâli vilâyet Evkâf Muhâsebeciliği'ne dahi bildirilmiş olmakla muktezâsının ifâ ettirilmesi husûsuna müsâade-i aliyye-i fahîmâneleri şâyân buyrulmak bâbında.

EK-13: BOA, *Evkaf Muhasebe Kalemi (Ev. Mh.)*, 2065/362 (19 Zilkade 1297/23 Ekim 1880)

Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûna mülhak evkâftan Balıkesri kazasında Şeyh Lütfullah Efendi ve Hüsâmeddîn Efendi Zâviyesi zâviyedârlarına iki taksit ile mâliye hazîne-i celilesinden senevî bin kuruş bedel it'â olunmakta olup ancak vakf-ı mezbûr muhâsebesi hazînenin teşkilinden beri rü'yet olunmadığından zâviye-i mezkûrenin mevcûd ve ma'mûr olup olmadığı ve âyende ve revendeye it'âm-ı ta'âm kılınıp kılınmadığı hazînece mechûl bulunmuş ve bu makûle vakıfların beher sene muhâsebelerin rü'yeti ve vakfin bi'l-cümle vâridâtının dâhil-i muhâsebe edilmesi ve hayrât ve meberrâtlarının ma'mûr ve 'adem-i ma'mûriyetinin bilinmesi lâzımeden olduğundan zikr olunan zâviye mevcûd ve ma'mûr ve mekşûf mudur ve bedel-i mezkûrdan başka mahalde vâridâtı ve başka hayrât ve meberrâtı var mıdır, var ise neden ibârettir buralarının tahkik ve vakf-ı mezbûr zâviyedârının yedlerinde kangı sene muhâsebesi var ise ondan itibâren yok ise hazînenin tarih-i teşkîli olan (12)47 senesinden (12)96 senesi gâyetine kadar muhâsebesinin rü'yet ve tedkiki ile keyfiyetin bâ-mazbata ve inhâ cânib-i hazîneye iş'ârı zımında vilâyet-i Hüdâvendigâr evkâf muhâsebeciliğine tahrîrât-ı nezâret-penâhîlerinin tastîri bâbında.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Evamir-i Maliye (Ev. Evm)*. 86/138.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Evkaf Muhasebesi (Ev. Emh)*. 100/97.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 1052/142.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 2346/67.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 2353/26.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 2410/13.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 2410/5.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 250/241.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 2726/230.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 2963/138.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 2963/139.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 2963/140.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 2963/147.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 2963/149.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 2966/97.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 3081/12.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 3138/16.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 3138/4.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 3320/315.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi (Ev. Mkt)*. 3320/319.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi Cihat Kalemi (Ev. Mkt. Cht)*. 149/289.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi Cihat Kalemi (Ev. Mkt. Cht)*. 388/114.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi Cihat Kalemi (Ev. Mkt. Cht)*. 418/349.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi Cihat Kalemi (Ev. Mkt. Cht)*. 613/284.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi Cihat Kalemi (Ev. Mkt. Cht)*. 728/254.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Mektubi Kalemi Cihat Kalemi (Ev. Mkt. Cht)*. 721/256.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Muhasebe Kalemi (Ev. Mh)*. 1087/454.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Muhasebe Kalemi (Ev. Mh)*. 1242/605

908 | M. Akkuş—A. İslamoğlu. Arşiv Belgeleri Işığında Balıkesirli Şeyh Lütfullah Câmii ve Zâviyesi

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Muhasebe Kalemi (Ev. Mh)*. 1278/381.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Muhasebe Kalemi (Ev. Mh)*. 1792/530.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Muhasebe Kalemi (Ev. Mh)*. 2065/362.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Muhasebe Kalemi (Ev. Mh)*. 2123/28.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Muhasebe Kalemi (Ev. Mh)*. 432/104.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Tahrirat (Ev. Thr)*. 197/68.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Evkaf Zimmet Halifeliği (Ev. Zmt)*. 186/58.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *İbnülemin Vakıf (İe. Ev)*. 60/6567.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *İrade Evkaf (İ. Ev)*. 18/46.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *İrade Evkaf (İ. Ev)*. 31/33.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Şura-yı Devlet Evrakı (Şd)*. 144/10.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Şura-yı Devlet Evrakı (Şd)*. 157/61.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Şura-yı Devlet Evrakı (Şd)*. 196/11.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM). 605/35.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM). 901/57.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM). 1077/43.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM). 2049/136.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM). 4698/176.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM). *Taḫsil*. 311/78/1862.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı, 2005.
- Azamat, Nihat. "Hacı Bayrâm-ı Velî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 442-447. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayram-ı Velî*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.
- Bayraktar, Mehmet Faruk. *Türkiye'de Vazlik-Tarihçesi ve Problemleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. Dersa'âdet: Orhaniye Matbaası, 1341.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *'Osmanlı Mü'ellifleri*. İstanbul: Matba'a-i 'Âmire, 1333.
- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayram Velî*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Çevrimli, Nilgün. *Vakfiyelere Göre İstilah ve Tabirler*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2016.
- Eren, Muharrem. *Mutasarrıf Ömer Âli Bey*. Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, 1993.
- Mecdi Mehmed. *Ḥadâ'îku ş-Şaḳâ'îk*. Haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Mehmed Ali Aynî. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1343.
- Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i 'Osmanî - Tezkire-i Meşâhîr-i 'Osmaniyye*. Dersaâdet: Matba'a-i 'Âmire, 1308.
- Ömer Âli Bey. *Ömer Âli Bey'in Balıkesir'e Ait El Yazması Ḥâtıratı ve Şiirleri (Ḥâtıra Defteri)*. 739: 1-65. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi.
- Önkâl, Ahmet - Bozkurt, Nebi. "Cami/Dini ve Sosyokültürel Tarihi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 46-56. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Karesi Meşâhîri*. Haz. Mehmet Sarı - Ahmet Karaman. Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, 1999.
- Yazıcı, Nesimi. "Ömer Âli Bey'le İlgili Bazı Değerlendirmeler (Karesi Mutasarrıfı-Kastamonu Valisi)". *TTK Belleten* 70/258 (Ağustos 2006): 619-693.
- Yazıcı, Nesimi. *Ocak 1898 Balıkesir Depremi ve Sonrası*. Ankara: y.y., 2003.
- Yediyıldız, Bahaeddin. *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.